

Vojska na Turškem

od leta 1875 do konca leta 1878.

Obsega :

Začetek ustaje v Hercegovini,
vojsko Srbov, Črnogorcev in Rusov s Turčijo,
slednjič
zasedbo Bosne in Hercegovine
po slavni avstrijski armadi.

Za priprosto ljudstvo spisal
JAKOB ALEŠOVEČ.

(S podobami.)

V Ljubljani 1878.
ZALOŽIL JANEZ GIONTINI.

Tisk „Narodne tiskarne“.

General Filipović.

St. 80/o. s.

Vojska na Turškem

od leta 1875 do konca leta 1878.

Obsega

Začetek ustaje v Hercegovini,
vojsko Srbov, Črnogorcev in Rusov s Turčijo,
slednjič

zasedbo Bosne in Hercegovine
po slavni avstrijski armadi.

Za priprosto ljudstvo spisal

JAKOB ALÉŠOVEČ.

(S podobami.)

V Ljubljani 1878.

ZALOŽIL JANEZ GIONTINI.

Tisk „Narodne tiskarne“.

II B 31032g

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

030038352

Kratka beseda bralcem.

Dogodbe zadnjih štirih let na jugu, ki so dale zemljevidu turških dežel vso drugo podobo, so velike važnosti vzlasti za Avstrijo in nas Slovence, ki smo se jih vdeleževali ne le z duhom in sočutjem, marveč tudi dejansko in z orožjem, ter sledili jim z vso pozornostjo. Novice iz bojišča so dohajale v palače in mestne hiše, pa tudi v kočje po oddaljenih krajih, vsakemu so bile enako mikavne. Zato dobrovem, da v tej knjižici ne bo vsakemu kaj novega, še ne znanega, ker so vse dogodbe popisovali že domači in tuji časniki.

Vendar mislim, da bo ta na kratko sestavljena vrsta dogodjajev na jugu marsikomu po volji, da si preganja dolge zimske večere s prebiranjem te knjižice, namenjene posebno priprostemu ljudstvu, ki ni imelo časa ali prilike brati poročil po časnikih. Ti namreč ne prihajajo v vsako vas, v vsako hišo, tudi se na dolgo raztegnjena poročila lajše pozabijo — vzlasti o dogodbah, ki se vlečejo po več let.

Taka poročila tudi niso namenjena in razumljiva vsakemu in težko je priprostemu bralcu obdržati vse dogodbe v spominu tako, da vrsta ni pretrgana. S površnim popisom in kratko sestavo vsega tega mu bode morda bolj vstreženo.

Sestavil sem knjižico tako, da je kolikor mogoče na malem polji jasen pregled ustaje, srbske, črnogorske in ruske vojske s Turčijo, slednjič pa tudi zasedbe Bosne in Hercegovine po avstrijski armadi, kolikor je dozdej dognana. Pri tem se mi je zdelo potrebno, podati tudi nekoliko natančnejši popis nekterih krajev in dežel, vzlasti Bosne in Hercegovine, ker bote ti za nas postali važnejši.

Razume se samo po sebi, da vse to potrebuje veliko več prostora, kakor ga je v tej drobni knjižici; zato se zanašam na prizanesljivost prečastitih bralcev, če bo v nji marsikaj pomanjkljivega; vsaj bo za mano prišel že še kdo, čegar spretneje peró bo podalo slovenskemu ljudstvu popolnejšo zgodovino te vojske, ki še morda dolgo ne bo končana.

Namenu svojemu sledeč je ta knjižica o onih dogodbah, ki so za slovensko ljudstvo manj mikavne, pa tudi o krajih nam preveč oddaljenih — bolj površna; nekoliko obširnejša je o popisu zasedbe Bosne in Hercegovine po avstrijski armadi, kolikor je namreč mogoče to do zdaj, ko še ni natančnih poročil iz zanesljivih virov in ko zasedba še ni končana; morda bo o tem treba še kakega dodatka, ker na

jugu žrjavica turškega upora še ni popolnoma pogášena, marveč še tli pod pepelom.

Vendar je danes vsakemu očitno že to, da bo turški polomesec zginil z Evrope, ker tu za divjaštvo ni prostora.

Če bo treba tej knjižici kaj dodati, gotovo bodo to le novice o dogodbah, katerih bo vsak Slovan in vsak pravični človek vesel.

Iz teh ozirov priporočam to drobno knjižico slovenskemu ljudstvu — nadjaje se, da bo sprejeta s tisto dobrovoljnostjo, s katero je podana.

Pisatelj.

0 Bosni in Hercegovini nekoliko.

Bosna obsega 1060 □ (štirjaških) milj. Meja jej je ob severu Slavonija po reki Savi, Hrvaška deloma po rekah Uni in Glini, deloma po suhi meji; na vzhodni strani drži se Srbije, od ktere je ločena le po rekah Drini in Ibaru, nekoliko tudi po gorah. Ob jugu se dotika Rumelije, Albanije in Črnegore, ob zapadu pa sega do jadranskega morja in Hrvaške, od ktere jo loči deloma gorovje, deloma pa reka Una.

Ta dežela je zeló rodovitna, zavoljo obilnih vodá ugodna posebno za živinorejo in poljedelstvo. Ni treba velikega truda pri obdelovanji, gnoja skoro ne poznajo, in vendar zemlja poplačuje stoterno ves trud vzlasti v górenji Bosni. Povsod raste pšenica, rež, ječmen, oves, posebno pa turšica, ob kateri ljudje največ žive. Prideluje se tudi sočivje in sadje, vzlasti slové po svetu bosenske češplje, iz katerih se kuha najboljša slivovka. Nahaja se pa tudi južno sadje, posebno v Hercegovini skoro tako, kakor na górenjem Laškem, tudi tobak močno sadé. Po nekterih krajih rodi celó vinska trta, pa že bolj proti Hercegovini; da vinoreja ni na višji stopinji, krivi so Turki, katerim vera prepoveduje vino.

Dobro splačuje se živinoreja, ker je dežela zá-njo kakor nalašč. Prebivalcev je premalo, torej tudi v primeri premalo polja, tem več pa pašnikov, ki so zavoljo obilne moče zeló mastni. Goveje živine pleme je do zdaj jako

zanikerno, ker turška vlada za povzdigo živinoreje ni prav nič storila. Zato so kravice malo večje od naših kóz, zato tudi goveja živina ni veliko vredna in ne nese toliko, kolikor bi nesla, če bi se dol spravila boljša plemena, posebno Beljanska, Muricodolska ali vsaj taka, kakor jih imamo po Slovenskem.

Na višji stopinji je konjereja, ker zavoljo slabih potov skoro vsak jaha, kdor zmore konja. Koujiči so pač manjše vrste, vendar pa krepki, se ne vtrudijo kmalu in varno stopajo.

S svinjerejo se pačajo veliko, a le kristjani, ki plačujejo od te živine poseben davek. Zavoljo obilnih hrastovih in bukovih gozdov je reja lahka. O vác je po nekterih krajih veliko, a volna le srednje vrste, ker redé drobnico bolj zavoljo mesa. V Hercegovini je zavoljo goratih krajev veliko kóz, ob katerih revnejše ljudstvo živi. S čebelami se mnogo pečajo in pridelujejo veliko medu in voska. Perutnine je povsod veliko in je glavna piča bogatejim. Po goratih krajih imajo tudi mule.

Dežela je bogata raznih rud, posebno železne; razen te se nahaja zlata, srebrna, kuprena ruda in razne vrste kamni. Kar je Turek deželo posedel, je rudokopje zaspalo, kakor sploh vse delo. Kadar bodo rudokopi odprti, bo od njih veliko dobička.

Trgovina je že precéj izdatna, čeravno ni še na taki stopinji, kakor bi lahko bila. Vzrok temu so slabe ceste in splošna nevarnost po njih. Železnica je zidana dozdej še le od mesta Novi do Banjeluke in od Mitrovice do Soluna. Zdaj se jih bo že še več zidalo.

Tovarn (fabrik) dežela nima, pač pa rokodelcev, ki izdelujejo večidel le za domače ljudi potrebne reči. Rokodelstvo je med kristjane in mohamedance razdeljeno tako, da smejo ti le to, a oni le drugo izdelovati:

n. pr. krznarji, krojači so le kristjani, strojarji, sedlarji, jer-menarji, kotlarji pa le mohamedanci. Napredovali pa niso nič, marveč vse je ostalo na tisti stopinji, kakor je bilo pred sto in sto letmi.

Za lov je veliko raznovrstne divjaščine in perutnine, v Bosni je zavoljo obilnih rek tudi ribštvo zelo razvito.

Prebivalcev ima po novjšem številjenji Bosna kakih 1 milijon in 125.000, pa bi jih lahko imela najmenj petkrat toliko. Med temi je okoli 385.000 mohamedancev, ki bivajo večidel po mestih — posebno ob avstrijski meji, 561.000 razkolnikov ali starovercev (nezedinjenih Grkov ki se imenujejo „hrščani“), 168.000 katoličanov, 6000 ciganov in 5000 judov. Cigane imajo Turki večidel za rabeljne. Glavno mesto je Sarajevo, ki ima okoli 50.000 prebivalcev, po večini mohamedancev.

Hercegovina, o kateri velja skoro vse ono, kar o Bosni, obsega 300 □ (štirjaških) milj in ima blizu 290.000 prebivalcev, pa bi jih tudi lahko imela vsaj trikrat toliko. Največ jih je razkolnikov, namreč 180.000, potem 62.000 mohamedancev in 48.000 katoličanov. Glavno mesto je Mostar, z 22.000 prebivalcev, ki so po večini mohamedanci. Številke te niso natančne, ker turške gospóske niso zmerile zemlje natančno, pa tudi prebivalcev niso preštევale; štele so namreč le odraščene moške zavoljo vojaškega davka, katerega je moral plačevati od 16 let naprej vsak možki, ki ni bil mohamedanec, ker vojaki so smeli biti le mohamedanci.

Po vsem tem je razvidno, da so prebivalci teh dežel po veliki večini krščanski, po jeziku skoro popolnoma slovanski, ker tudi do malega vsi mohamedanci govoré srbski jezik, katerega Slovenec prav kmalu razume in govori, ker je zelo podoben hrvaškemu. Pišejo pa večidel s cirilico.

Zgodovina teh dežel zadnjih 500 let je žalostna. Kar so Turki na Kosovem polji razbili srbsko cesarstvo, so se vsuli po Bolgariji, potem po Bosni in Hercegovini; od tod so napadali naše dežele in bili strah vsem prebivalcem, ker povsod, kjer so se pokazali, so grozovito morili, plenili in požigali; kar jim je v pest prišlo, so pomorili ali pa v sužnost gnali.

Največ so trpele po njih hrvaške in naše slovenske dežele, ker so po teh divjali tako, da so prebivalcem še zdaj v spominu. Kadar so vdarili k nam iz Bosne, zažigali so naši po visokih gorah grmade, kar je bilo prebivalcem znamenje, da so se spravili v zavetje, navadno v tabore okrog cerkev; kar je imelo orožje, se jim je vstavilo in bili so večkrat turški roparji tudi s krvavimi glavami v Bosno nazaj zapodeni.

Avstrija je imela s Turki vedne boje nekaj na svojih, nekaj pa na bosenskih in hercegovskih tleh. Tako so naši Turkom večkrat vzeli velike kosove dežele, pa so jih zgubili zopet nazaj. Cesar Jožef II. je imel namen vzeti Turkom vso sedanjo bosensko deželo, pa se mu ni posrečilo, in po miru sklenjenem v Šiščevi (Sistova) so bile odmerjene Avstriji sedanje meje. Iz teh vojsk s Turki sta znana posebno dva junaška avstrijska generala: Lavdon in princ Evgen Savojski.

Po sklepu miru v Šiščevi je toraj Bosna in Hercegovina prišla popolnoma pod turški jarem. In kako težak je bil ta jarem! Naj mi bo dovoljeno, le površno naslikati trpljenje ubogih kristjanov po teh deželah.

Turek je vzel kristjanom vso deželo. Bogati posestniki, graščaki in plemenitaži so se, da niso zgubili svojega posestva, poturčili in se zdaj imenujejo „begi“. Tudi drugih kristjanov je popustilo več svojo vero, da so si ohranili človeške pravice, katerih kristjan nima; te imenuje

ljudstvo „poturice“, odpadnike, in ti so hujši od pravih Turkov, veči sovražniki kristjanov, kakor oni. (Saj so tudi med Slovenci odpadniki ali renegati, ktere „nemšku-tarje“ in „lahone“ imenujemo, hujši sovražniki našega naroda, kakor pravi Nemci in Lahi.) Tisti kristjani pa, ki niso hoteli zatajiti svoje vere, so izgubili vse človeške pravice, vse premoženje in postali „raja“, t. j. čeda, ži-vina. Sploh pa Turki vsakega, ki ni Mohamedove vere, imenujejo še „gjavr“ (kavr), to je toliko ko „prešič“ ali „pes“, sami se pa imenujejo „pravoverne“.

Vsa zemlja je bila po Turkih razdeljena v tri dele. Prvi del je sultanov; ta zemlja se daje v najem, isto tako druga, ki je verska (vakuf); iz te se vzdržujejo turške cerkve (mošeje) in duhovniki (mulī in mufti); tretji del je lastnina begov in naseljenih Turkov. Kristjan sme biti le najemnik, zemlje si ne sme pridobiti, lastnik ga tudi lahko vsak hip zapodi iz hiše ali kočē. Najemščine pa plačuje toliko, kolikor mu je od meri gospodar. Na-vaden davek je desetina, ki pa poskoči velikrat do tre-tjine; razen tega plačuje kristjan še davek za vojaščino, tudi od vsake živine, celó od kuretime.

Pa da bi še le samo to bilo, bi že še shajal. Ali vse je veliko huje. So pač postave, a kdo mara zá-nje! Mohamedanec je gospodar in če greši zoper postavo, kdo se zmeni za to! Uradniki in sodniki, ki se imenujejo „kadi“, so vsi mohamedanci in po večem pravi Turki, ker kristjanu ni poti odprte do nobene cesarske službe. Sodniki so po večem podkupljivi, kdor več plača, ta ima pravico. Kristjan pred sodnikom še celó ne velja za pričo, ako se mu zgodi krivica, mora si drago kupiti mohamedance, da zá-nj pričajo.

O vsem tem tu le par kratkih izgledov.

Turek vkrade kristjanu ovco. Ta gre ga zatožit kadiju (sodniku). „Kje so priče?“ se zadere kadi.

Tožitelj pripelje svoje sosede, kristjane. „To so kavri,“ se zadere vnovič kadi, „ti ne veljajo nič“. Kristjan gre in pripelje dva mohamedanca, ki ju je prej dobro plačal za pričanje. Zdaj bi moral biti Turek obsojen. A ta, zvita glava, pride in podari vkradeno ovco kadiju in ta potem že tako zviije, da iz vsega ni nič. Kmalu na to sreča turčin kristjana, ki ga je tožil, in ga na cesti o belem dnevu vstreli. Prič je vse polno, a kristjan ni sodnijska priča, mohamedanec pa noče pričati zoper njega in če se to tudi zgodi, se dá morilcu prilika, da za par tednov kam zgine, in ko je obravnava končana, pa pride in nihče ga več ne nadleguje. Take silovitosti se zgodé večkrat, ker mohamedanec sme že od 12. leta naprej orožje imeti in ga tudi ima, kristjan pa ne.

Še drug primerljej. Turek pride h kristjanu in njegova žena ali hči mu je všeč. „Tvojo ženo je Mohamed nadaril s telesno lepoto, ti je nisi vreden, jaz jo bom vzel,“ veli beg in gorje kristjanu, če se temu vstavlja! Isto tako je pri hčerih; če je ktera begu ali kakemu drugemu Turku všeč, vzame jo z lepo ali z grdo, in jo ima tako dolgo, dokler se je ne naveliča, potem jo pa pošlje domú nazaj. Če se oče, mož ali brat temu vstavlja, ga ali pri tisti priči posekajo, ali ga pa zapró, da ne vidi nikdar več belega dne, ker ga snedó podgane in uši, če ne pogine lakote. Pritožba zoper to ne veljá, ker je do Carigrada in do — sultana daleč.

Tretji izgled. Kristjan si je s pridnostjo nekaj pridobil, da ima živino in tudi nekaj gotovega premoženja. To vé Turek in ker mu kar naravnost ne more do kože, najame si prič in ga zatoži rovarstva in zarotbe zoper sultana. Turška gospóska prime kristjana in ga zapré, morda celó na smrt obsodi; pa naj bo to ali ono, kristjan zgine in Turku, ki ga je tožil, dajo njegovo premoženje. Tako se

je zadnja leta velikrat godilo posebno po Bolgariji, pa tudi v Bosni; sodba je bila kratka, čez par ur so zatoženi že bili obešeni ob cestah za strah in svarilo drugim.

Takih resničnih izgledov turške pravice bi lahko naštel še več, pa naj zadostijo le ti, ker drugače ne pridem do konca.

Kristjan pod turškim jarmom res ni nič družega, ko živina; delati mora za Turka in vesel biti, da ga ta le živeti pusti; če bi ga za svojega delavca ne potreboval, bi bilo po Turčiji še veliko manj kristjanov kakor jih je. Toda kakor mi potrebujemo živino za delo in jo zato tudi redimo, tako Turek ni maral pokončati vseh kristjanov. On sam je len, ne dela, posebno polja ne obdeluje. Dokler je mogel pleniti po Evropi, ni tako maral za krščansko „živino“; ali zdaj, ko mu je pot zaprta, potrebuje kristjanov, da zá-nj delajo in državi davke plačujejo.

Nasledki tega so pač ti, da zemlja peša in narodno blagostanje trpi. Kristjan je malokteri bogat; čemu li? Zá-se ne dela, le za svojega sovražnika in zatiralca. Če bi si s svojim trudom kaj pridobil, je to le toliko časa njegovo, dokler more skrivati pred Turkom. Zato dela le toliko, da plača svoj davek in preživi sebe in rodovino. Bogastva ne kupiči, ker vé, da mu Turek vzame lahko vse, kadar hoče. Kako vse drugače bo, ko bodo vsi prebivalci imeli enako pravico! Zavest, da to, kar si s svojim delom pridobi, bo njegovo, spodbujala bo krepke roke prebivalcev teh dežel k pridnosti in izkopavali bodo zaklade, ktere jim rodovitna in spočita zemlja v taki obilnosti ponuja. Res, turške sile oprostene slovanske dežele bodo zlate dežele za pridne roke, ne bo treba več hoditi v Ameriko sreče iskat.

To, kar sem tu površno povedal o Bosni, ker je ta za Slovence in Avstrijo najvažnejša dežela, velja po večini tudi o drugih deželah evropske Turčije. Da to ni življenje

za ljudi, bo pač vsak rekel. Čudil pa se bo tudi temu, da so tako krepki ljudje, kakor so Slovani, ta jarem do zdaj nosili. Pač le tako trdne kosti, kakor so slovanske, morejo vse to prestati, vsak drug narod bi bil pod tako težo zgrudil se in ne bilo bi več sledu o njem. Ako bi bili Turki zadeli ob manj trdne narode, kakor so Slovani, davno bi bila Evropa že njihova. Slovani so bili jez povodnji turški, to jasno in glasno priča zgodovina.

Toda struna prenapeta počí, tudi slovanski vrat se je naveličal težkega turškega jarma in poskušal večkrat znebiti se ga. Če bi bila Evropa Slovanom hvaležna, bi se bilo to zgodilo že pred 50 letmi. Ali osoda slovanskega naroda je ta, da ga vsak drug sovraži, ker se ga boji deloma zavoljo nespridenega značaja, deloma zavoljo njegove silne plodovitosti. Zato je tudi ostala Turčija v Evropi, dokler slednjič ni splošni duh časa prisilil evropskih vlad, suniti to gnjilobo iz svoje srede.

Do leta 1826 so kristjani radi ali neradi prenašali turško silo; gledali so pač po Evropi in čakali pomoči, a ni je bilo; toraj so sklenili: „boljša smrt, kakor tako človeka nevredno življenje“, in jeli se z orožjem upirati Turčiji ter skušali pridobiti si človeške pravice. Toda Evropa ni imela usmiljenja zá-nje, bili so v boji sami proti silni moči Turčije, ki je vsak upor zadušila in krvavo kaznovala.

Pa čeravno je tekla slovanska kri kakor potoki, duha turška sila ni mogla umoriti. Skoro vsakih deset let so poskusili spraviti se izpod turške sile, ki je dokipela do vrha. „Drugi narodi imajo življenje človeško“, so si mislili, „zakaj bi mi imeli življenje živinsko? Vsi drugi gredo naprej, nas pa Turek drži pri tleh. Tudi mi zahtevamo človeško osodo, da se more razvijati naš duh, kakor se razvija duh vseh drugih evropskih narodov.“

A kaj bodo reveži sami storili! Nimajo orožja ne denarja kupiti si ga. Vsak upor bo zadušén, kakor vsi prejšnji, in kazen bo grozovita, turški meč bo sekal, da bo joj!

Dolgo časa že so reveži zavidljivo se ozirali po Srbiji in Črnigori, ki ste bili znebili se turške sile, — prva po pomoči evropskih vlad, druga po svoji hrabrosti in dobrovoljnosti mogočne Rusije. Do Rusije je toraj zaupanje usmiljenja vrednih tlačánov; ker je pomagala bratom Srbom in Črnogorcem, usmilila se bo tudi drugih turških Slovanov, ki so jej po jeziku in veri bratje. Upali so tudi na Avstrijo, ker v nji živi več ko polovico Slovanov. Stara pravljica je še med njimi, da je avstrijski cesar tudi njih car, in da je Bosna in Hercegovina bila vzeta mu le po krivici.

Vse to je bilo vzrok, da so leta 1875 vzeli orožje v roke in uprli se turški sili. Takó sproženo pero je zaglalo potem kolo vse Evrope.

Od početka ustaje do vojske Srbov in Črnogorcev s Turčijo.

„V Hercegovini je punt“ — tako je zavrišalo po vsi Evropi v začetku junija leta 1875. Akoravno so sovražniki slovanskih plemen, pri nas v Avstriji vzlasti dunajski ustavoverci in Magjari, dušili to novico in jej niso pripisavali zgodovinske važnosti, je pa vendar tem močnejše pretresla slovanski svet; kmalu so pokazali tudi drugi narodi, posebno Lahi, Francozi, Švajcarji in celó daljni Amerikanci gorko sočutje za uboge trpine na Turškem, ki so zanašaje se na pomoč vseh pravičnih ljudi prišli za meč, da otresejo neprensljivi turški jarem in s tem stopijo v vrsto drugih prebivalcev Evrope, ali pa umro.

Prej je bilo že rečeno, da je moralo priti do punta, — ali da se bo to tako naglo zgodilo, tega ni nihče pričakoval. Najbližji vzrok so bili Turki sami, posebno siloviti paša Derviš. Turki so že slutili, da nekaj vré, a hoteli so zatreti vse z neusmiljeno grozovitostjo. Derviš je ukazal ubiti vsacega Hercegovca, ki bi ga ponoči kje zasačili, pričelo se je klanje in natikanje živih na kolce, kjer so ginili počasne, a grozne smrti. Davki so se brez prizanašanja pobirali, tisti, ki niso nič imeli in nič pridelali, so morali plačati po 20 kr. od glave, kdor ni imel nič družega, ko 10 prstov na rokah, plačati je moral po 1 gld. 70 kr. do 7 gld. od svoje obrtnije, razen tega pa še vsak moški od 12. do 10. leta po 1 gld. 20 kr. vojnega

davka. Tak je bil le uradni ukaz, pa uradniki so ravnali še vse huje. Gorje onim, ki niso imeli plačati! Veljali so za upornike, ktere so brez odloka pobijali. Tako so grozovito umorili nekega „brata“ Karavla, na kterege so bili jezni zato, ker se je bil šel na čelu nekterih drugih Hercegovcev poklonit našemu cesarju v Dalmacijo, ko je ta po nji popotoval.

Zavoljo tega se poprime kristjanov velik strah, starčki, ženske in otroci pobegnejo na avstrijsko zemljo, do meseca septembra jih je bilo že čez 100.000 v Slavoniji, Dalmaciji in na Hrvaškem, na Črnogori pa okoli 30.000. Kar pa more nositi orožje, zbere se v čete, ki se potem združujejo in nosijo avstrijske zastave. Povsod doni klic: „živijo naš car Franc Jožef I!“ Se vé, da zdaj Turki še huje divjajo, požigajo in moré vse, kar jim v roke pride, skrunijo ženske, nabadajo otroke na sablje in so hujši, kakor divje zveri. Kristjani se zarote: „Svobodo ali smrt, pod dušmanina pa ne nazaj. Boj do zadnje kapljice krvi!“ Vsak je vzel v roke, kar je imel, sekiro, motiko, vile, puško in jatagan ali „handžar“ in pridružil se ustajnikom.

Ti pa niso bili več posamezne čete in brez vodij, marveč so imeli že poveljnike. Med temi je najbolj slovil Ljubibratič, po rodu Hercegovec, ki pa je bil prej že v srbski službi višji častnik. Prvo in glavno zbirališče so imeli krog Nevesinja, mestica na visoko ležeči planjavi v kotu pri Črnigori. Med vodji sta posebno še slovela Lazar Sočica in Peko Pavlovič.

Ko je novica o ustaji razširila se po svetu, brž so jeli iz vseh krajev junakom na pomoč hiteti za njihovo pravico vneti mladenči in vojaki raznih stanov in narodov; krdelo ustajnikov se je množilo po dobrovoljcih iz Črnegore, Dalmacije, Laške, Švajce, Nemčije, in Hrvaškega in tudi iz slovenskih dežel. Med Slovenci je posebno

zaslovel po svojem pogumu Miroslav Hubmayer, Ljubljančan, ki je meseca julija leta 1875, popustivši svoj stavski posel, drage volje in blazega srca hitel v Hercegovino svoje duševne in telesne moči posvetiti pravični reči. Bil je podčastnik pri naših topničarjih, toraj orožja že vaje in je Hercegovcem dobro došel. Spoštovanje njihovo si je pridobil s svojo izobraženostjo, še bolj pa s svojim nenavadnim pogumom. O zadnjem tu le en dogodek.

Skonca je manjkalo ustajnikom vsega, posebno živeža, orožja in streljiva, zato niso mogli vzlasti proti turškim trdnjavam in stražnicam (ki se „fortezze“ in „kule“ imenujejo), nič kaj opraviti, ker niso imeli topov (kanón). Hubmayer je pa vendar dobil nekje majhen top in s tem streljal v turško trdnjavo Drieno, kjer je bilo kakih 30 mož posadke. Krogel si je sprot ulival in spuščal jih v zid, da je izdobil luknjo; potem se je ponoči s kakih 30 funtov težko dinamitno patrono splazil se do zida, jo vteknil v luknjo in prižgal nit, da bi trdnjavo razdjal. A vojak turške posadke opazi to, sune patrono iz luknje na tla in pogumni Hubmayer je v nevarnosti, da se pod jim razleti in ga raznese. Patrona počí, njemu se nič ne zgodi, a zbudi se vsa posadka in strelja za bežechim, ki pa vendar odteče nepoškodovan, čeravno so letele sovražne krogle za njim kakor toča na debelo. S tem in svojo srčnostjo, ker se ni bal nobene nevarnosti, si je pridobil ne le občudovanje ustajnikov, ampak zaslovelo je njegovo ime po svetu, tako, da je bilo brati ga po vseh časnikih. —

Toda ne le po dobrovoljcih, ki so sami hiteli na bojišče, je ustaja našla podporo, sočutje za nesrečneže se je pokazalo očitno ali skrivno po vsej Evropi.

Avstrija, čeravno po svoji slovanskemu življu neprijazni mažarski politiki zadrževana od očitne podpore

turških kristjanov v boji, je sprejemala begune in dovolila hrepeneči slovanski krvi vsaj toliko, da so se smeli snovati odbori in društva v podporo na našo zemljo turški sili ušlih krščanskih begunov in ranjencev. Takih družeb in odborov se je kmalu ustanovilo veliko, posebno po Slovenskem in ob turški meji. Da je bilo slovansko prebivalstvo vneto za pravično reč, to so kazali obilni darovi v denarji in blagu, ki so odborom dohajali od vseh strani in pošiljali se za odločene namene. Glavna odbora sta bila v Ljubljani in v Zagrebu. Tudi Čehi so veliko darovali.

Predno grem naprej, omenim naj še obnašanja dunajskih, mažarskih in naših Turčinov o tej priliki.

Mažarski rod je enako Turkom pridrl s silo v Evropo in se tu naselil med Slovani, ktere je pregnal iz njihovih dežel; ta naroda sta oba iz Azije domá, toraj nekaka pobratima po duhu, ker si prizadevata zatirati Slované. Unanja politika je v Avstriji bolj mažarska, kar je državni minister Andraž, ki se po mažarski piše „Andrassy“, po rodu pač Slovak, a po duhu Mažar. Na Dunaji in v Pešti se Slovanov boje, Mažari posebno Srbov, zato so brž potegnili s Turki in zaprli meje, da niso mogli ljudje in orožje ustajnikom na pomoč; kar jih je pa sèm ušlo, so jim pobrali orožje in jih tudi zapirali.

Največ in najhujših sovražnikov so imeli pa slovanski uporniki na Dunaji — posebno po tistih nemških časniki, ki so v judovskih rokah; po teh se je ravvalo veliko meščanskih prebivalcev in višjih politikarjev. Res, človeku bi se bil skoro žolč razpustil, ko je bral, kako so ti ljudje zasramovali in obrekovali uboge trpine na jugu. Bili so jim tolovaji, morilci, ušivi, neomikani ljudje, ki so bolj podobni svinjam, kakor ljudem; kdor je to bral in ni vedel, zakaj tako pišejo, je res imel usmiljenje s Turki, ktere so tako povelicevali, kakor da bi bili največa sreča za Evropo.

Da so judje tako pisali, temu sta bila razen prej omenjenih še dva druga vzroka. Jud je namreč le barantač, denar mu prva reč. Turška vlada v Carigradu je že toliko prebrisana, da vé, koliko denar stori, in marsiktero peró je bilo po nji popkupljeno, da je za Turčijo poganjalo se. Vrh tega je v Avstriji veliko denarja naloženega v turških srečkah (Türkenlose); vsak, kdor jih ima kaj — in takih je veliko, se je tresel za svoj denar, kajti če Turčija propade, kdo bo plačeval obresti, kdo povrnil denar! Toraj le na vso moč podpirati Turčijo, da ne pogine, ker če se to zgodi, kdo bo dal kaj za ta papir!

To so bili vzroki, da je imela Avstrija le mrzlo srcé za turške kristjane in jih gotovo bolj zavirala, kakor jim šla na roko, čeravno so jo na pomoč klicali in jej ponujali deželo. Če bi bila takrat vslišala njihov klic in storila to, kar storiti je bila tri leta pozneje primorana, če bi bila namreč takrat že šla z vojsko v Bosno in Hercegovino, ne bilo bi se prelilo toliko krvi in ne potrebovalo toliko denarja; vrh tega bi si bila tudi srca Slovanov bolje pridobila, kakor zdaj, in turški kristjani imeli bi več zaupanje do nje; kajti po vsem, kar so bili prej skusili, se je njihovo navdušenje za našo vlado zdatno ohladilo.

Ta skok v politično stran se mi je zdel potreben za voljo večje jasnosti onega, kar se je zgodilo pozneje, ker dandanes peresa diplomatov odločujejo skoro toliko ali še več, kakor nasledki srečnega ali nesrečnega vojevanja.

Za Hercegovci so prijeli za orožje kmalu tudi Bošnjaki krog Kostajnice v tako imenovani turški Hrvatski ob avstrijski meji. Skonca se jim ni nič kaj dobro godilo, ker jim je manjkalo vsega, najbolj pa orožja. Svoje tabore so imeli večidel po gozdih, od koder so nadlegovali turčine. Tudi le-sèm je šlo več slovenskih mladenčev iz raznih krajev, največ iz Ljubljane. Ali Bošnjaki so bolj

nezaupljivi od Hercegovcev, ne marajo tujcev in tako so se ti zopet nazaj vrnili po nekterih praskah s Turki. Ljubljčan Mejač, stavec, pa je tu prišel Turkom v pest in je bil poldrugo leto pri njih vjet; ravnali so ž njim še huje kakor po živinski. Kako pa so divjali Turčini z drugimi kristjani, se ne dá skoro popisati; kazala so to grozno razmesarjena trupla povsod, kjer so bili, odsekane in na kol nataknjene glave, porezani nosovi in ušesa itd. Najgrozovitneje so bile čete bašibozukov, to je nerednih vojakov; ti niso nikjer nič živega za sabo puščali. Glave Turki kristjanom sekajo proč zato, ker po njih veri človek brez glave ne more v raj. Ni toraj čuda, da je tako divjanje razkačilo tudi ustajnike, ki so potem umorjene brate enako kruto maščevali nad Turki, kateri so jim v pest prišli. Vojskovanje je bilo povsod na življenje in smrt, prizanašalo se ni nikomur.

Vkljub velikim zaprekam se je ustaja čedalje bolj množila posebno zato, ker so kristjani upali na pomoč Črnogore in Srbije. Toda te ni bilo še kmalu, bili so politični zadržki od zunaj, od Avstrije in Rusije, ki ste držali obé. Črnogorski knez Nikita (Nikolaj) je svoje orle komaj brzdal, nikakor pa jim ni mogel braniti, da ne bi bili hodili upornikom v Hercegovino na pomoč, srbski knez Milan pa se je ravno ženil, toraj ni imel posebnega veselja do vojske, čeravno je narod glasno upil po nji.

Sredi meseca septembra istega leta so vodje upornikov, med njimi tudi tast črnogorskega kneza Vukotič, sestavili pismo vse, kar tirjajo od Turčije, namreč: enake pravice z mohamedanci, samostojnost pod vlado kneza iz kake evropske vladarske rodovine ter sploh svobodo, kakoršna gre človeku; Turčijo hočejo pripoznati za nadpokroviteljco in plačevati jej tribut. (To bi bilo tako, kakor na Črnigori in v Srbiji.) Svojo tirjatev so sklepali z

besedami: „Štiristo let smo bili raja, četa mrh, odslej pa hočemo biti ljudje; v to nam Bog pomози!“

Res, malo so hoteli kristjani imeti od Turčije, a naprej je bilo videti, da jim še tega ne bo dovolila.

O istem času so se v Mostaru zbrali pooblaščenci evropskih vlad k posvetovanju, kako bi se med Turčijo in uporniki napravil mir, da ne bi bilo treba več vojske; ali mešetanje je bilo tu prazno delo, ustajnikov vodje niso hoteli tje priti, ker Turčiji niso prav nič zaupali. Tako se je vse razbilo, vojskovanje trajalo naprej, čete ustajnikov pa se čedalje bolj množile. Dobivale so zdaj tudi od vseh krajev orožja in živeža, tako da so bile že zadosti trdne. Turki so to skusili večkrat v krvavih bitvah, posebno v Hercegovini, kjer so bili skoro zaporedoma grdo tepeni poleg Nevesinja in Trebinja.

Kmalu so imeli uporniki skoro vso Hercegovino v rokah razen glavnih mest in skusili napraviti zvezo med seboj in bosenskimi ustajniki. Takrat je tudi Hubmayer v Bosno šel kot njihov poslanec, pa nič opravil, ker bosenski ustajniki sami med sabo niso bili edini. Razpor je delal srbski pretendent Karažoržević, ki je hotel menda postati bosenski knez. Slednjič so pa uporniki spoznali njegove osebne namene in ga spokali. Potem je bila med njimi zopet edinost, ki vsako reč krepí.

V bojih po Hercegovini so Turki zgubili sila veliko ljudi ne le po orožji, marveč tudi po raznih boleznih in pomanjkanji, ker turška vlada za svoje vojake res slabo skrbi. Toda to jih ni toliko zadelo, kakor neka druga reč: prvi bankerot. (Bankerot je takrat, kedar država ni več v stanu, plačati obresti od svojih dolgov, toraj še manj dolgove same.) — Že takrat je imela Turčija čez 500 milijonov dolgá, največ na Angleškem. Od tega je plačevala čez 110 milijonov obresti, največ Angležem (okoli

70 milijonov). Teh ni mogla več plačati, toraj je rekla, da mora vsak, kdor ima kako turško obligacijo, za tretjino odjenjati. Se vé, da je po tem tudi veljava turških obligacij znižala se za tretjino in še več, ker so Turki tudi obresti plačevali le v papirji, ne pa v zlatu, kakor so bili obljubili tistim, ki so jim posodili.

Zavoljo tega je bilo razkačenih veliko ljudi po Evropi, Angleži pa so se začeli vnemati za Turčijo, ker jim je šlo za denar. „Če bo šlo tako naprej — so si mislili — smo nazadnje ob vse, kar smo Turkom posodili, ker zá-nje nam ne bo nihče plačeval.“ Kakor toraj bogat štacunar pomaga kramarju, če misli rešiti še nekaj tega, kar mu je dolžan, tako so tudi Angleži jeli podpirati Turčijo, da bi popolnoma vsega ne zgubili. To ravno je vzrok, da je bilo toliko zaprek o tej vojski.

Toda kaj je bilo mar hrabrim ustajnikom za vse ono, kar se je godilo za političnimi plankami! Bili so se in pretepali Turke ter jemali jim vse, kar so zasačili pri njih. Posebno hudo je dobival po grbi Derviš-paša; če ravno je imel desetkrat več vojakov, tepen je bil povsod.

Pričela se je zima in prijatelji Turkov so mislili, da bo zdaj vse ustaje konec. Ali kjer je tekla kri, slovanskega ognja celó zima ne pogasi.

V tem so podale evropske oblasti neke načrte Turčiji, po katerih bi morala nekaj odnehati in dati svojim krščanskim podložnim nekoliko več pravic, nego jih so imeli dozdej. Ta načrt je sestavil avstrijski minister grof Andraž. Ali Turkom se je že ta mala mrvica pravic preveč zdela, ustajniki pa so rekli, da Turčiji nič ne zaupajo, ker ne drži svojih obljub in jih tudi ne more držati, in tako se je vsa ta reč razbila, čeravno si je tudi ustajnikom ljubi baron Rodič, cesarjev namestnik v Dalmaciji, veliko prizadeval pregovoriti upornike.

Tako je bilo vse pomenkovanje večjih glav po Evropi zastonj, za njihovo modrost niso marali ne Turki ne ustajniki; Turek hoče na vsak način biti gospodar kristjana, ki mu je pes, kristjan pa ni hotel več pes biti, ampak človek, in tako je ostalo vse v orožji. Turki in kristjani so se za spomlad pripravljali na hud boj. Najmočnejša podpora ustajnikom je bila Črnagora, te so se toraj v Carigradu najhuje bali; zato so črnogorskemu knezu obetali lepe dežele, če bi stopil na turško stran ali vsaj odpovedal ustajnikom vsako pomoč ter zaprl jim Črnogoro. Ali junaški slavjanski knez je odgovoril na to s tem, da je Turčiji odpovedal celó tribut, ki ga je do tje jim še plačeval.

Pa vrelo je še drugje, tudi Rumunija ni hotela več tributa plačevati. Bolgarov je bilo veliko že na nogah, ker tudi ti niso marali več groznega turškega jarma, v Srbiji je upil narod po vojski, iz Rusije so jeli prihajati dobrovoljci v tolikem številu, da se je že čudno zdelo, in tudi denar, da je bilo videti, da zoper Turka, najhujšega sovražnika krščanstva, je razburjen ves pravični svet.

Komaj je skopnil sneg, že je začelo peti zopet orožje. V Hercegovini je bila največa četa ustajnikov, ki so marca mesca pretepli Turke na Goranskem polji tako, da so jih čez 800 pobili, 1000 pa jih je tako poginilo. Takrat je bila še vojska prav turška, nihče ni nikomur prizanašal, zato so na obeh krajih tudi vjeti morali pod meč in kristjani so rezali ubitim ali ranjenim Turkom ravno tako glave, kakor Turki kristjanom. Veljalo je namreč še načelo: glavo za glavo.

O tem le nek primerljaj, ki mi ga je povedal črnogorsk majór v Ljubljani, ko je med premirjem potovajoč v Beligrad dan časa vstavil se v glavnem mestu Slovenije. Bil je politično popolnoma izobražen in govoril veliko

Kako so Turki mesarili kristjane.

jezikov, le nemškega ne, kar pa nič ne dé, ker za omiko in svetovno vednost nemški jezik ni potreben.

Dogodba, ki mi jo je pripovedoval, je ta-le:

Bilo je v pričetku ustaje v Hercegovini. V nekem selu blizu Trebinja bival je oče kristjan s tremi sinovi in hčerjo — čedno deklico, ki je bila zaročena s čvrstim in pridnim fantom Hercegovcem. V to hišo pride turšk aga pobirat davek za vse sinove. To je bil davek, ki ga ima plačevati vsak kristjan za vojaščino, in ki je tako velik, kakor se agi zdi. Gospodar ni v stanu plačati ga, na to pa reče aga: „Dobro! dokler mi ga ne plačaš, bom vzel tvojo hči za zastavo.“ Na to dá zgrabiti po svojih bričih hčer, da bi jo vzel domu k sebi. Kaj to pomeni, vé vsak, kdor je o Turkih količkaj slišal. Bratje in ženin so tudi naglo spoznali, kaj preti devici, zato planejo po Turkih, a brez pravega orožja ne opravijo nič; nasledek je ta, da dva brata ležita v hipu vstreljena na tleh, oče pa, da bi ohranil še drugim življenje, jih pomiri in reče, da gre sam z ago in bo že iskal pravice. Na to vtihneta ostali brat in ženin, Turki ju pa vendar-le primejo in ženó seboj. Ko vidita, da vjeta svojim ne moreta nič pomagati, skušata le ubežati Turkom, kar se jima tudi posreči. Upala sta, dobiti še nekoliko ljudi, da bi planila nad ago in rešila vjete, pri tem pa pridejo bašibozuki v vas in jamejo divjati po nji, češ, da so se prebivalci uprli. Komaj sta odnesla zdravo kožo, ker sta bila brez orožja.

A kje pomoči? Podata se v tabor ustajnikov. Ti ju radostno sprejmo in ko jim vse povesta, kar se je zgodilo, se jih pridruži nekaj, ki gredo ž njima rešit očeta in odgnano dekle. Na poti najdejo tam, kjer je stala hiša, pogorišče, bašibozuki so bili selo požgali. Pastir, ktreri k njim priteče, ker so mu bili bašibozuki vse vzeli in pomorili njegove, pové, pa je oni aga najprvi deklico

onečastil, potem pa jo izročil vodji bašibozukov, ki niso daleč od tu. Se ve, da je pri tej novici bratu in ženinu zavrela kri tako, da sta bila skoro ob pamet. Le naprej in le naprej, če družega ni, vsaj maščevanje!

Pridejo do prepada in kaj zagledajo na onem kraju! Četo bašibozukov, v sredi njih vodja, dobro znani strahoviti beg, in dva njegovih drugov, med njimi prej imenovani aga, in — in — dva kolca, na enem natak njen stari oče, na drugem deklica, oba čisto naga. Okolu nju so divji bašibozuki plesali in jima upili, naj prosita svojega krščanskega Boga, da ju pride s kolcev snet. Beg in njegovi tovariši so zraven mirno pušili tobak in kuhali si kavo ob ognji, ki so ga žgali pod nogami mučenikoma.

Brat, ob enem sin, in ženin pri tem pogledu kar divjata. „Nád-nje, nád-nje udrimo!“ kričita besna. Toda kaj pomaga to! Le tič bi mogel čez prepad, človek ne. „Pojdi po otaca in sestro,“ se posmehuje beg, „in ti po nevesto!“ Mladič pa, ko vidita, da je vse prepozno in zastonj, vzdigneta roki kvišku in kričita čez prepad na ves glas: „Čuj ti oče, čuj sestra, čuj nevesta, grozno vaju bova maščevala. In čuj ti, zverinski beg in tvoji rabeljni, le zato hraniva še življenje, da ga ugasneva vam. Gorje vam, kedar nama pridete v pest! Kri vaša bo kapljala, kakor crli studenec o suši!“

Od one strani se čuje grozovito posmehovanje, mladenčca odideta, ker ni bilo mogoče priti do Turkov in jih je bilo tudi preveč.

Kmalu potem je bila bitka pred Nikšičem v Dolgi soteski (Duga), kjer je bil Muktar-paša hudó tepen. Mladič sta posebno pazila na bašibozuke, ker sta med njimi zagledala znanega bega, ago in tovariše. „Ti so najini,“ sta kričala svojim, „postrelite druge, a ti morajo priti živi v najine roke, da izpolniva prisego svojo.“

Res so kmalu potolčeni drugi, a beg in njegovi tovariši vjeti. Ko zagledajo mladeničev obraze, obledé, a ti ju hitro povežejo in odženó v samotni kraj. V zadnjih silah je beg obetal zlata za umorjenega očeta in sestro, za nevesto pa celó svojo hči. Vse zastonj! Vse zastonj! Kmalu je bilo kolcev toliko v tleh, kolikor begovih tovarišev, med njimi tudi oni aga, in vse so nateknili na kolce, v smrtnih mukah pa jim tudi rekli, naj jim pride Mohamed na pomoč. Smrt na kolcu ni nagla, po tri dni utegne človek trpeti neizrekljive muke, posebno žejo. Vendar sta bila mladenča tako usmiljena, da sta jih prebodla, ko je bila njuna jeza ohlajena. Turek tega ne stori, ampak pusti človeka na kolcu, dokler ne zdihne. Mladeniča sta pozneje pobila še veliko Turkov v vojski, slednjič pa našla smrt, ktere sta očitno iskala. Pokopana sta bila s kupom Turkov vred, ktere sta bila okoli sebe potolkla.

Tako grozno povračanje krivice ni krščansko, a kdo bo sodil to! Še manj pa gre očitati grozovitost turškim kristjanom, ki tega, kar so jim Turki že hudega storili, nikdar jim ne morejo povrniti.

Pa vrnimo se nazaj k ustaji.

Komaj je minula najhujša zima, že je bilo povsod vse živo. Trdnjavi Trebinje in Nikšić so ustajniki vso zimo oblegali. Rešiti in ob enem zatreti vso ustajo so bili spravili Turki veliko armado, okoli 38.000 mož v Hercegovino. A bili so grozno tepeni na Goranskem, kakor je bilo že omenjeno.

Po tem boji je bil po avstrijskih četah vjet vodja Ljubibratič, ktere ga so odpeljali v Linc in pozneje v Gradec, kjer je bil pridržan. Ž njim vred so na meji dalmatinski naši vojaki, ki so morali vsacega prijeti, kdor je stopil čez mejo, vjeli tudi junaško žensko, gospico

Markus, Holandinjo po rodu. Ta blaga gospica je bila šla s svojim premoženjem med ustajnike in razdelila jim veliko tisučev; sploh je hotela jim vse darovati. Tudi njo so odpeljali proti Lincu, pa ušla jim je v Beligrad in tam zopet podala se v vojsko.

Sploh so avstrijske straže takrat po višem ukazu, da bi se Avstrija ne zamerila Turčiji, tako ostro ravnale z ustajniki ob meji, da so bili vsi Slovani nevoljni, ker se jim je zdelo, kakor da bi šla Avstrija na roko Turkom, zakletim sovražnikom naše vere in omike.

Vkljub tem težavam pa se je množilo število ustajnikov tako, da jih je bilo meseca aprila 1876 že okoli 10.000 samo v Hercegovini. Turkov je bilo do tje samo tam poginilo čez 23.000. Potem je bil pa še Muktar-paša, ki je bil napotil se s 15.000 možmi preskrbet hudo stiskano trdnjavo Nikšič z živežem, v Dugi (Dolgi) soteski tako našeškan, da je izgubil 3000 mož. Morda bi ne bil nobeden ušel, a ustajnikom je zmanjkalo streljiva in so mogli pobijati Turke le s handžarom.

Po Turčiji je takrat že povsod vrelo — nekaj zavoljo neugodnih novic z bojišča, nekaj pa zavoljo slabega gospodarstva v Carigradu. Prvo večje sovraštvo do kristjanov se je pokazalo v Solunu, mestu ob morji, kjer je turška druhal ubila nemškega in francoskega konzula. Konzuli ali vladni pooblaščenca so nedotakljive osebe po vsem svetu, še celó pri divjakih; a kaj se briga Turek za to, kar je drugim sveto! Se vé, da so evropski prijatelji Turkov po tem začeli vendar-le nekoliko z glavami majati tem bolj, ker se je zvedlo, da se Turki povsod pripravljajo morit kristjane. Že so po Bolgariji začeli Črkezi tako zverinsko ravnati z njimi, kakor v Bosni bašibozuki. Črkezi so namreč divji azijski rod, ktere so Turki naselili med Bolgarce le zato, da jih krotijo. Odlikujejo

se povsod s svojo krutostjo, v vojski so zverinski, a ne hrabri. Najraje so napadali kristjanske vasi, plenili in požigali jih, morili prebivalce, posebno neoborožene ženske, starce in otroke, pa jo koj popihali, če je le kolikaj vojakov se pokazalo. Sploh so bili ti in bašibozuki največa sramota turške vojne.

Čeravno so vojni oblaki povsod že lezli izza gora, je vendar evropska diplomacija, ki se je bila v Parizu l. 1856 zavezala varovati Turčijo, poskusila še ohraniti mir. V Berlinu je bil shod dveh cesarjev in treh državnih ministrov, avstrijskega Andraža, ruskega Gorčakova in pruskega Bismarka. Ti so po nasvetu Gorčakovem skovali zopet nov načrt, kako naj bi turška vlada pre naredila svojo ustavo, da bo kristjanom mogoče živeti pod polmesečem. Ali tudi to delo je ostalo prazno. Turki so na ponudbo dali jako čuden in sovražen odgovor. Da bi bil krščanski pes enak mohamedancu! Nikoli! Prej naj pogine in podere se vsé.

V Carigradu je strašno zavrelo. Ulemi (turški duhovniki in učitelji) in softe (dijaki više vrste) so bili spravili na noge ljudstvo, rekoč, da tu gre za Mohamedovo vero. Bil je očiten punt in kristjani so se že bali, da ne bi nahujskano ljudstvo padlo po njih. Toda jeza ulemov se je obrnila najprej proti turški vladi sami. Prisilili so sultana, da je odstavil dosedanjega najvišjega ministra, ki se jim je evropskim vladam preveč prijazen zdel, in izvolil si družega, mohamedanca z dušo in telesom; s tem se ni dalo več pogajati.

Toda šli so še dalje, odstavili so 30. maja celó sultana Abdul-Adšida, ga zaprli in 4. junija razglasili svetu, da si je s škarjami žile prerezal in tako se sam umoril. Tega nihče ni verjel, pač pa je vsak vedel, da so ga dali ministri umoriti, kar se je sultanom že večkrat

zgodilo, ker jih je veliko umrlo posilne smrti. Na njegovo mesto je prišel Murad V.

Tako so Turki umaknili s prestola vse osebe, s katerimi bi se bila morda dala še kaka pametna beseda govoriti. Ustajniki pa že tako niso marali za vse to nič, marveč rekli, da jim je vse eno, kdo sedi na Mohamedovem prestolu v Carigradu, ker vsak je trinog in zatirolec kristjanov.

Po vsem tem ni bilo več odvrniti vojske, za katero ste bili pripravljeni tudi že Srbija in Črnagora.

Vojska Srbov in Črnogorcev s Turki.

V začetku že je bilo omenjeno, da so kristjani silnemu pritisku Turkov uprli se le iz zaupanja, da jim bodo priskočili v boji Srbi in Črnogorci; da proti Turku, ki ga je kakor listja in trave, sami nič ne opravijo, to so že skonca vedeli. Res bi bili Turki s svojo silno močjo, ki so jo pozneje v vojski zoper Rusijo pokazali, lahko zadušili vso ustajo, če bi se bili v Carigradu nekoliko bolje brigali zá-njo. Vzdrževala se ni toliko po hrabrosti upornikov, kolikor po nemarnosti Turčije, in ravno to je kazalo, da je gnjila Turčija zapadla že davno zasluženemu poginu, Bog sam jo je bil obsodil.

Vodje hercegovskih upornikov so bili večkrat na Cetinji pri črnogorskem knezu, ki jih je prijazno sprejemal in obetal jim pomoči; a kjer politika govori, mora srce molčati, in to je bilo tudi tukaj. Črnogorci so davno že hrepeneli po vojski s Turkom, a knez je zavaljo Rusije in Avstrije ni smel pričeti; prva mu je sporočila, da še ni čas zá-njo, ko bo prišel, mu bo že poslala podpore, naj se le pripravlja zá-njo; Avstrija pa je zavaljo Andraževe politike stala mu vedno za petami in bati se je bilo sitnosti, če bi se zá-njo ne zmenil. Tako ni mogel pričeti vojske, pa tudi ne braniti svojim podložnim, da so hodili v Hercegovino k ustajnikom in pomagali jim Turke pobijati.

Skoro enaka je bila s Srbijo, le da so bile tukaj zadrege še večje. Narod je res upil po vojski Turkom in

veliko srbskih dobrovoljcev se je borilo med ustajniki, ali kaj pomaga to! Knez se je bil ravno oženil, toraj mu vojska ni posebno dišala, Rusija, na ktere pomoč se je zanašal, je rekla, naj čaka pravega časa, Avstrije se je bal, da ne bi zasedla njegove dežele, če bi on Turčiji vojsko napovedal; vrh vsega tega pa še srbska vojna ni bila pripravljena za vojsko, o tem so se posebno ruski generali prepričali, ki so šli ogledovat jo. Bila je namreč narodna ali ljudska vojska, ne izurjena, ker je bil vsak vojak na dom preveč navezan. Srbi so tudi že bolj mehkužni, s Črnogorci se nikakor ne morejo meriti.

V obeh državah je prebivalstvo zahtevalo vojsko, ker srd do ljutega Turka, ki je kristjane povsod tako grozovito mesaril, je bil že do vrha prikipel. Tudi je pokazalo se, da se na mirnem diplomatičnem potu s Turčijo nič ne da opraviti, toraj naj poje orožje. Rusija je v Beograd in na Cetinje dala znamenje in vojno kolo je bilo sproženo.

Zadnji vzrok nagle odločbe ruskega cara Aleksandra je bil ta-le.

Ruski glavni konzul v Carigradu je naznanil mu, da je Turčila le zato tako trdovratna, ker jo podpihujejo Angleži. Na to je car rekel: „Zdaj je pa tudi mojega miroljubja konec“, ter srbskemu knezu naznanil, da ima za nj pripravljene 4 milijone rubljev. Tudi je prišlo na Srbsko veliko ruskih dobrovoljcev, priprav za ranjence in več generalov, med njimi izkušeni vojskovodja Črna je v. Zdaj pa sta oba kneza, črnogorski in srbski, ob enem napovedala Turčiji vojsko in 1. julija 1876 ste obojih vojni v več oddelkih udarili čez meje. Vrhovna poveljnika sta bila kneza sama, vojvodi pa v Srbiji Črna je v, Cah in Alimpič, na Črnigori pa razen kneza še junaški Božo Petrovič. Glavni načrt obema je bil, zediniti se in tako

odrezati Turke v Bosni in Hercegovini od onih v Bolgariji; zato ste si šli vojni naproti na tistem kraju, kjer je Bosna najbolj skup stisnena, to je ob Bjelini in Zvorniku proti Novemu pazaru, kamor sta se od Srbije napotila Alimpič in Cah, od Črnegore pa knez sam, ki je mahnil jo naravnost proti Sarajevu, pustivši za varstvo Črnegore od balkanske strani pri Podgorici Petroviča s kakimi 10.000 možmi. Na bolgarsko stran proti Nišu se je s Srbije obrnil general Črnajev z glavno armado Osmanpaši naproti. Načrt ta je bil lep, zanašali so se tudi na pomoč ustajnikov, posebno Srbi na Bošnjake in Bolgare, katerim so razposlali oklic, da naj se pridružijo jim.

Najprej idimo za Srbi in glejmo, koliko so v boji sreče imeli.

Skonca jim je šlo povsod dobro, Črnajev je prodrl naglo do močne turške trdnjave Niš in jo jel oklepiti, Alimpič pa do Bjeline, Turki so se jim povsod tepeni umikali in že se je mislilo, da se bodo najmočnejše trdnjave prav kmalu podale, kar se sreča naenkrat ustavi. Osman ima preveliko število vojakov, ktere so Turki dobili iz Azije in celó iz Afrike, ki so divji kakor zveri, srbski vojaki so še večidel premladi v orožji, Črnajev in Horvatovič kmalu spoznata, da se z njimi ne bo dalo veliko opraviti; vrh tega ni Bošnjakov ne Bolgarov na pomoč in tako se Srbi povsod ustavijo, v nekterih krajih celó umaknejo nazaj ter se močno vtaboré. Črnajev jih dá neprenehoma vaditi v orožji, da bi pozneje zopet vdaril nad Turke.

Ako bi bili Srbi tako vajeni vojske in orožja, kakor Črnogorci, morda bi bili tudi povsod srečni, ker bi bili Turke lahko prehiteli; tako pa se je nabiralo in le nabiralo Turka od vseh krajev in jel je zdaj sam siliti proti Srbiji, da so morali Srbi le braniti se, ne več napadati.

Lešjanin, ki je bil prodiral in podil Turke ob Timoku, moral se je 12. julija umakniti nazaj, ravno tako Črna-jev, ki je dva dni pozneje zgubil celó svojo utrjeno postajo Topolsko. To so bile hude skušnje, a Srbom ni še upadlo srce.

Zdaj so vdarili Turki na več krajih na srbsko zemljo, požigali in morili po svoji navadi, kakor pred 200 letmi, kamor so prišli. Med njimi prvi so bili Črkesi, ki niso nikjer pustili nič živega. Strašno je bilo videti vas, v kateri so bili. Povsod vse požgano, trupla umorjenih naga in svinjsko razmesarjena; celó prešiče so bili postrelili in pobili, da jih kristjanom končajo, ker sami ne jedó svinjskega mesa. Enako ali še huje so ravnali z vjetimi ali ranjenimi vojaki, katerih nobenega niso živega pustili. Tako je nek angleški častnik našel tri ranjene srbske vojake, ktere so bili Turki k drevesam privezali, potem jim vrezali križe na čelo in zakurili pod njimi, da so se počasi pekli. Ko je Anglež prišel k njim, sta bila le še dva neliško živa, tretji pa je v strašnih mukah že bil izdihnil dušo. Brž ukaže Anglež odrezati ostala, a bilo je prepozno, umrla sta kmalu enako prvemu. In vkljub temu so Angleži podpirali Turke!

Dneva 3. in 4. avgusta sta bila za Srbe zopet nesrečna. Tepeni so bili pri Kujaževci in zgubili veliko ljudi.

Še enkrat se je srbsko orožje potem slavno merilo s turškim, ker je zdaj tudi te navdajala divja navdušenost. Pri Aleksincu so se bili pet dni, skonca je srbski general Horvatovič zgrabil Turke od strani in padlo jih je čez 6000. Ali kaj pomaga vsa hrabrost! Turka je preveč, če pade eden, stopita dva na njegovo mesto in tako tudi ta zmaga ni imela pravega vspeha, Srbi so morali vendar-le povsod nazaj.

Bojevali so se še naprej in branili se hrabro, sicer bi jim bili Turki prišli do Beligrada; ali pozneje bitve niso bile posebne važnosti, ker se je med tem začelo na drugem polji goditi nekaj, kar je oči narodov bolj ná-se vleklo, in o čemer bo govorjenje pozneje. Zato tudi daljih bitev ne bom obširneje popisoval, marveč konečno bodi omenjeno le to, da je pri Srbih bil tudi Hubmayer za topničarskega nadlajtnanta in si s svojim pogumom pridobil povsod spoštovanje; ob Deligradu je imel reduto I., iz ktere ga niso pregnali Turki, marveč ukaz nadpoveljnika in premirje. Ta blagi mož je dobro skusil hvalo sveta; ko je bilo premirje sklenjeno, se nihče več ni brigal zá-nj. Nehvaležnost je pač povsod domá. Po pravici ves nevoljen je potem popustil bojišče, na katerem si je pridobil pač dosti slave, a družega nič, in vrnil se nazaj v Ljubljano, kjer je moral pa še tri dni sedeti v vojaškem zaporu, in druge tri dni v mestni temnici, ker je dve leti domá zamudil svojo vojaško dolžnost. Od vsega svojega obilnega truda in trpljenja za blagor drugih in vzvišeno idejo zdaj nima nič ko spomine — vesele in britke!

Kako pa s Črnogorci?

O, tu je vse drugače. To je rod, da tacega v Evropi zdaj nikjer več ni, kar se tiče junaštva. Ni jih veliko, a junaki so, ob katerih so si Turki že velikokrat glave razbijali, a jih nikdar niso mogli podvreči si. To so pravi slovanski Špartanci.

Črnagora šteje malo čez 120.000 prebivalcev, ki bivajo po 110 vaséh. Revni so, zato ne razvajeni, za svojo drago domovino gredó v boj proti vsakemu vragu, najraje proti Turku. Ta jim je tudi veden sovražnik, kakor on zaničuje kristjane, tako zaničujejo Črnogorci Turke. „To je pes, ne vreden, da ga bacneš“ — rekajo in če v boji pogine 100 Turkov, a pade le eden Črnogorec, ni pravega

veselja, ker žalujejo bolj za enim svojim junakom, nego se veselé 100 pobitih sovražnikov. Hrabri so bili vselej do smrti, zato si pa tudi ohranili svojo svobodnost in pridobili častno ime „črnogorskih sokolov“. Prav tako, kakor hrabri, so tudi pošteni in gostoljubni. Če prideš k Črnogorcu in te sprejme pod streho, vse je tvoje, kar je njegovo; o tatvini ni slišati, ker ta in bojazljivost ste najgrši hudodelstvi.

Vendar so te junake mnogo obrekovali po nemških judovskih in po turškem denarji podkupljenih časniki, kakor da bi blili največi telovaji. Toda skušnja uči, da je malokje na svetu pošten človek tako varen življenja in blaga, kakor na Črnigori. To čednost je tem više ceniti, ker so Črnogorci revni ljudje in je njihovo premoženje skoro edino le obleka in orožje, na kar so pa ponosni. Vsak ljubi svojo domovino tako, kakor svoje življenje, izdajic ali renegatov med njimi ni, zato so pa tudi tako močni v vojski. Svojemu knezu so vdani z dušo in telesom, vsak zá-nj dá življenje. Knez to vdanost dobro ceni, zato je tudi zá-nje zmiraj domá in ne vlada po ministrih, ki narodu ne bi bili po volji.

Le ena reč je, nad katero se pri Črnogorcih še spodtikamo, namreč zeló ponižani stan ženstva. Ženska tam veliko trpi, opravlja vsa hišna in poljska dela, zato se ženski spol zgodaj stara; v zboru možakov nima nikjer besede. Vendar se čistost in zvestoba nad vsem ceni in gorje tistemu, kdor jo oskruni!

Črnogorska zemlja je pač dobro zavarovana, je naravna trdnjava, a pusta je, skalnata kakor Kras; le proti Albaniji je rodovitnejša. Vendar jo vsak Črnogorec ljubi in dá svojo kri zá-njo, če treba. Tu domoljubje ni dobičkarija, ker je skoro vsaka dežela v Evropi rodovitnejša od Črnegore; tak rod je vreden boljše dežele.

Črnogorci, čeravno zadovoljni z malim, vendar ob pridelkih svoje puste zemlje ne morejo živeti; ne tišči jih sicer davek, kar ta znaša navadno le po stari avstrijski dvajsetici na gospodarja, a zaslužka domá ni nobenega in če bi ne bili dobivali že več let od Rusije denarne podpore, bi bili komaj živeli. Vsak narod pa ima pravico do življenja, zato so tudi Črnogorci davno že poželjivo gledali s svojih strmih, skalnatih, nerodovitnih gorá dol v rodovitno Albanijo in Hercegovino, ker nekoliko teh dežel jim je treba, da morejo živeti ob lastnih pridelkih in niso navezani vedno na tujo podporo. Razen tega so enega naroda s Hercegovci, kateri bi bili davno že imeli vladarja rajši črnogorskega kneza, kakor turškega sultana, zato so hercegovski ustajniki že o začetku ponujali nadpoveljništvo mu, in ko je Turčiji res vojsko napovedal, so se mu pridružili vsi; bilo jih je takrat vsega skup še čez 10.000 mož samih hrabrih ljudi, vnetih za domovino in polnih sovraštva do Turka trinoga. Ta četa je bila toraj vsakako izdatna pomoč Črnogorcem in se je v vojski tudi povsod dobro skazala.

Vrnimo se nazaj k dogodbam leta 1876 in pogledjmo, kaj je opravila črnogorska hrabrost.

Kakor je bilo že gori omenjeno, vdarili so Črnogorci isti dan s Srbi čez mejo pri Grahovem. Poveljnik temu oddelku je bil knez sam. Pot njegova je bila proti Sarajevu, kjer bi se bil imel združiti s srbskimi, od nasprotne strani prodirajočimi četami in tako zakleniti Turkom pot z močno verigo. Naglo je s svojo vojno šel naprej in že stal skoro pred vratmi glavnega mesta Mostara, v katerem so bili Turki pod poveljstvom paše Muk-tara. Tukaj pa zvé, da maršira močna četa Turkov na Črnogoro, ktere bi Božo Petrovič zavoljo premajhnega števila Črnogorcev morda ne mogel ustaviti. Zato se vrne

nazaj, Turki pa, ki so mislili, da beži, pritisnejo za njim. Na Gačkem polji pri Volčjem dolu pa se nenadoma ustavijo Črnogorci, primejo 28. julija Muktarjevo armado, čeravno je bila veliko večja od njih, in jo razbijejo tako, da je od 16 turških bataljonov rešilo se jih komaj četero. Padel je tudi en paša (Selim), drugi, Osman Ali, pa je bil vjet; Muktar sam je le s silo všel črnogorskemu konjiku, ki ga je podil, v Trebinje. Ves šotor turški, veliko orožja in živeža je ostalo zmagovalcem, ki so zgubili komaj 300 mož. Med plenom je bil tudi glavni rudeči „barjak“ (vojna zastava). Po turški veri ne pride nobeden vojak tistega oddelka, ki ta prapor zgubi, v Mohamedov raj.

Isti dan je ob Podgorici Božo Petrovič z drugim oddelkom Črnogorcev in Kučijancev enako hudo našeškal Mohamedovo petkrat večo armado, ki je hotela prodreti od albanske strani na Črnogoro. Strašno je tudi tukaj ril črnogorski meč (handžar) po turškem mesu, mladi knezov svak Filip Petrovič je s svojo klino sam poslal 18 Turkov na oni svet. Črnogorci namreč nimajo navade dolgo streljati se, marveč kedar jim pride sovražnik dosti blizo, planejo s krikom in brlizganjem nád-nj in grozoviti handžar začne svoje krvavo delo. Kedar se to zgodi, takrat Turek ne drži več mesta, ampak se spusti v beg, da bi odnesel pete. Toda to ne gre, Črnogorec je še naglejših nog, dohiti ga in pobije z ostro klino na tla, da več solnce ne vidi. Zato so bile te bitve vselej tako krvave, da je padlo Turka več nego je bilo Črnogorcev vseh skup.

Po teh slavnih zmagah ste bili obe proti Črnigori poslani turški armadi popolnem uničeni. Muktar se je bil z ostankom svojih čet zaprl v Trebinje in bi bil prav rad kam ušel, če bi mu bili Črnogorci to le pustili. Tam se mu je huda godila, pričakoval je pomoči, a Črnogorci so

pretepli še drugo četo, ki ga je rešit prišla iz Mostara. Ta pot je dobil po hrbtu paša Derviš in zgubil več ko 3000 mož, od katerih jih je na begu več ko tretjina utočila v reki Morači. To je bilo 7. dne septembra.

Morda bi bili hrabri Črnogorci vjeli celó še Muktarja, a med tem se je napravilo premirje iz vzrokov, kateri naj bodo tukaj skrženo omenjeni.

V Carigradu je vedno vrelo. Sultan Murad V. je kmalu izpregel in na njegovo mesto so posadili brata njegovega Abdul-Hamida II., sedanjega sultana. Ta se je Turkom boljši zdel, kakor prejšnji na duhu revni, ker je bolj vnet za Mohameda. Turški duhovni so vedno hujskali narod, češ, da gre tu za vero, in skoro se je bilo bati, da ne bi razvili prerokovega prapora, ki vse mohamedance kliče v boj. Velika nevarnost je bila za kristjane, kar jih ni bilo v orožji, ker pričelo bi se bilo klanje, kakoršno je bilo pred več sto letmi povsod, kamor je stopila turška peta. To je skrbelo vso Evropo, kajti klanje bi bilo, da groza! Če bi bilo prišlo do tega, bi bile morale evropske oblasti skupno iti z orožjem mirit.

Kakor so slovanski trpini imeli prijatelje Ruse in vse pravične ljudi — tako so imeli jih tudi Turki, namreč Angleže in naše Mažarje; zadnji bi bili strašno radi ohranili Turčijo v Evropi iz vzrokov že prej omenjenih. Zato je diplomacija jela stiskati glave skup in zmenili so se, da bodo poverjeniki vseh evropskih vlad sešli se v Carigradu in skušali zmedeno štrečno poravnati na mirnem potu, čeravno je že vse po večji vojski dišalo.

Turški sultan pa hoče biti gospodar svetá, vsi kralji in cesarji so le zato, ker jih on trpi. Čeravno njegove vojske niso zmagovale tako, kakor jim je on ukazal, in bile na več krajih celó hudó tepene, je vendar grebén p okonci nosil in ni maral nobenega dobrega sveta. Njegov

glavni minister Midhat je imel velik križ ž njim, da ga je pregovoril vsaj tako daleč, da se je na videz podal nekoliko tirjatvam evropskih vlad ter obljubil svoje cesarstvo vravnati tako, da bo vsakemu prebivalcu enaka pravica. Mithad sam mu je izdelal tak načrt in sultan mu je pritrdil. Njemu je šlo pri tem pa le zato, da bi se znebil sitnih evropskih vlad, ki so mu, v prvi vrsti Rusija, žugale z vojsko. Ali Rusija je spoznala to sleparstvo in ni šla na turške limance. Njo je bila resna volja odrešiti zatirane kristjane, zato je tudi za Srbe, Črnogorce in Rumunce tirjala popolno neodvisnost od Turčije, za Bosno, Hercegovino in Bolgarijo pa toliko svobode, kolikor je gre vsakemu narodu in človeku. Črnogorci so tudi hoteli imeti nekaj več dežele in to po vsi pravici, ker so si je bili z orožjem že tako pridobili.

Ves svet je vedel, da bo posvetovanje diplomatov v Carigradu prav tako prazno delo, kakor je bilo dozdej vse njih prizadevanje za ohranjenje miru. Vse, kar se je doseglo, je bilo to, da se je podaljšalo premirje do 1. marca l. 1877 in pozneje se sklenil mir s Srbijo, o katerem je vse pri starem ostalo. Akoravno so bili Srbi tepeni, niso po ti vojski trpeli nobene druge škode, kakor ono, kar so jim je Turki v vojski naredili. No, ta tudi ni bila majhna, požgali so jim 3 mesta in okoli 200 vasi, pobili blizo 10.000 mož, veliko jih tudi ranili. Mir je sklenil srbski knez po nasvetu Rusije, ki mu je rekla, da lahko zopet vojsko napové Turčiji, kedar hoče, in da bo prišel že še čas, ko se bo za to zgubo lahko zdatno odškodovala Srbija.

Tudi s Črnogoro bi bila Turčija rada mir sklenila, toda carigradski prevzetnosti se je strašno za malo zdelo, da si tako majhna dežela upa staviti še kake pogoje mogočnemu sultanu. Boj s Črnogoro se je imel toraj z novega pričeti, v Carigradu so sklenili ta predrzni narod

popolnoma podušiti, vso deželo razdjati in požgati, zato so poslali v ta kraj dve armadi. Kaj so Črnogorci naredili z njima, se bo pozneje zvedelo. Tukaj bodi omenjeno le še, da so ti junaki v tem, ko so diplomati modrovali in ugibali, neprenehoma pretepali Turke in oblegali trdnjavo Nikšič, ki jim je najbližnja in zapira pot iz Hercegovine na Črnogoro. O Podgorici so bili prej že vdrugič grozno našeškali drugo četo, vzeli trdnjavo Medun in jo razdjali z dinamitom. Orožja so nabrali toliko, da niso vedeli kam ž njim; proti koncu leta 1876 so imeli že čez 70 kanón, čeravno so le 4 kupili; vse druge so vzeli Turkom. Zato se je takrat reklo, da z orožjem in strelivom Črnogorce preskrbuje Turčija.

Tudi ustaja v Bosni, Hercegovini in Bolgariji pod zimskim mrazom in snegom ni pogasnila — vzlasti, ker se je vedelo, kako z Rusije dol prihajajo silna krdela na rumunske meje. Tudi je bilo varnje obdržati orožje, da se je mogoče braniti pred turško silo, kajti divje turške druhali se niso nič zmenile za ono, kar se je v Carigradu godilo, marveč plenile, klale in požigale povsod, kjer so mogle. Ruski pooblaščenec general Ignatiev je v Carigradu dokazal, da so Turki od začetka upora do konca leta 1876 požgali 2600 krščanskih vasi, 96 pravoslavnih (staroverskih) in 7 katoliških cerkev in samostanov pa 11 šol, — posekali žen, otrok in starcev, ki jim niso mogli ubežati, čez 6000 duš, oropali pa ljudstvo za najmanj 3 milijone goldinarjev. Na Hrvaško, v Dalmacijo, na Črnogoro in v Srbijo je pribežalo okoli 190.000 duš. Vsi ti so rekli, da rajši na krščanski zemlji glada poginejo, kakor pa se vrnejo nazaj, dokler je gospodar „dušmanin“ (tako imenujejo mohamedance). In prav so imeli, da turčinu niso nič zaupali, to se je pokazalo pozneje, ko se je dalo nekaj jih zapeljati po obljubah turških agentov,

da so se vrnili nazaj v domovino; komaj so bili namreč unkraj meje, že so jih zgrabili Turki in brž poklali.

Tako se je končalo leto 1876 in nastopilo je leto 1877, ki je imelo za uboge turške kristjane biti leto odrešenja, Turkom pa leto povračila vseh krivic, kar so jih storili jim. Vse je zrló nadepolno v severno stran, od ktere se je spustila proti Turku težka skala potret in iz Evrope potisnit ga. Ta skala je bil Rus.

Po vsi Rusiji je vrelo že od začetka ustaje, nabiral se je denar in veliki zneski so šli ustajnikom na pomoč. Razen tega je bilo vedno slišati o tem, da se velike trume Rusov valé proti jugu in zbirajo ob reki Pruti, ki je meja Rumuniji in ruski carevini. Ves svet je vedel že, da mora biti vojska med Rusom in Turkom.

Rus stopi na bojišče.

Predno postavimo Ruse na bojišče, treba še nekoliko pojasnil, da se vé, zakaj in kako je prišlo do vojske med Turčijo in Rusijo.

Omenjeno je že bilo, da so imeli po novem letu poslanci evropskih oblastnij v Carigradu konferenco ali shod, pri katerem so hoteli zadnjo besedo govoriti s Turčijo. Morda bi bili še dolgo posedali tam, a ruskemu poverjeniku Ignatievu, možu odločnemu in brez strahu, se je slednjič že preveč zdelo, da bi Turčija vse skup za nos vodila, stopil je toraj na noge in zagromel nad turškimi poverjeniki: „Ali bo tako, kakor mi hočemo, ali pa vojska, srednje poti ni.“ Ko se na to ti še vedno izgovarjajo, naj bi se še nekoliko počakalo, je rekel: „To ni nič, naj govori orožje,“ ter odšel iz Carigrada, za njim pa tudi drugi poverjeniki. Pred odhodom svojim je pa zažugal turški vladi, da naj se varuje med tem kristjanom kaj žalega storiti, ker bo Rusija za vsako reč zahtevala odškodovanje.

Po vsem tem so se začele priprave za veliko vojsko na obeh straneh. Turki so sklicali v orožje vse moške od 17. do 70. leta, dalje naročili si pomoči od egipčanskega kralja, in iz Azije, kjer imajo veliko več dežele kakor v Evropi, so se valile sèm divjé čete, iz Angleškega pa naročevalo orožje. Turški narod, po svojih duhovnih nahujskan, je hotel vsakako imeti vojsko in da bi se slednjič homatije vendar-le ne vravnale še po mirni poti,

odstavili so ministra Midhada, ki je spoznal, da vsi Evropeji se Turčija vendar ne bo mogla upirati in da tudi po turških deželah je treba državnih prenaredb, kakoršne imajo zdaj po Evropi, da sploh ne gre več delati z ljudmi kakor z živino. Zato je bil skoval neko ustavo, precej zelo naši Šmerlingovi podobno; akoravno pa je bila ta ustava za mohamedance veliko boljša, kakor za kristjane, se je vendar ž njo starim Turkom in duhovnikom tako zameril, da je moral iti zá-njo pokorit se v Brindizij na Laško. Na njegovo mesto je prišel hud mohamedanec paša Edhem, tisti, ki je pri shodu diplomatov kot pooblaščenec Turčije bil tako trdovraten, da se je vse razbilo. Zdaj je vsak vedel, da Turki ne marajo več nobene pametne besede.

Pa tudi na Ruskem so se delale velikanske priprave za vojsko, po kateri je narod že davno glasno upil. Ali da se taka veličanska reč, kakor je ruska armada, spravi na noge in do sovražnih mej, je treba ne dni ali tednov, ampak več mesecev. O zimskem času je to še težje, ker se po več sto milj daleč z živino, ljudmi in vojno potrebščino tudi ne pride v mescu dni.

Rusi so bili sklenili Turka prijeti od dveh strani: v mali Aziji, kjer se njihove dežele mejé s turškimi, in v Evropi od bolgarske strani. Tukaj je vmes še Rumunija, s katero se je bilo treba zmeniti, da pusti rusko armado po svoji deželi do Donave. Dovoljenje za to je dala in morala dati Rumunija že iz hvaležnosti, ker jo je bila turškega jarma rešila Rusija tako, da imajo Rumunci svojega kneza.

Predno se je Rusija mogla brez skrbi spustiti v vojsko s Turkom, treba je bilo zavarovati si hrbet, da ne bi med tem, ko se bojuje s Turkom, prišel kak drug ter je prijel zadej ali od strani. To bi se bilo prav lahko zgodilo, ker je Angleška si na vso moč prizadevala koga nahujskati, da bi ž njo stopil v zvezo za Turka in zoper

Rusa. Zato je car Aleksander II. sklenil zvezo z mogočno Nemčijo in tudi z našim cesarjem, s tem morda ne ravno po volji ministra grofa Andraža, ki je kot Mažar bolj Turkom, ko Rusom prijazen; a cesar mu je rekel: „Storite, kar hočete, do vojske z Rusijo me ne bote spravili. Enkrat že sem prišel pri tem v zadrego, zdaj ne maram priti več.“

Tako so bile zoper Turka zvezane tri največje oblasti evropske: Avstrija, Nemška in Rusija; prvi ste imeli za zdaj le gledati, kako bo tretja pretepala Turka, a pomagati ali braniti ne. To se pravi v diplomatičnem jeziku „neutralnost“. Tudi druge oblasti, Laška, Francoska in Španjska, so obljubije neutralnost, le Angleška bi bila rada pomagala Turku, a kaj bo opravila sama proti vsem! Zato je ruski car prav lahko sklenil vojsko, za katero so se potem začele delati silne priprave v Armeniji in ob Rumuniji, ktero od Rusije loči reka Puta. Tukaj je začetkom marca stalo že 200.000 Rusov. Car je imenoval jim za glavnega poveljnika svojega brata, vélikega kneza Nikolaja, v Aziji je dobil nadpovelje véliki knez Mihael. Dne 19. aprila se je podal car Aleksander sam k svoji armadi v Kišenev, kjer je bil glavni stan (tabor), tukaj je 24. aprila dal oklic do svojega naroda, da se prične vojska s Turčijo, in jo tej tudi napovedal. Na to so prestopile njegove silne čete reko Pruto in po Rumuniji jele se pomikati proti turški meji, reki Donavi, ob kateri so zasedle brž vse važnejše trdnjave na levem (rumunskem) bregu. Enako se je začelo goditi v Aziji, kjer so Rusi vdarili v turško Armenijo.

Pa ne samo to. Napoved vojske je spravila na noge zoper Turčijo še druge ljudi. Brž so napovedali jo tudi Rumunci, Črnogorci so stali še tako popolnoma v orožji in ustaja je povsod zopet oživila. Ubogi Turek, kaj bo s tabo!

Toda menite, da je Turčija v tej nevarnosti, ko so jej ob vseh mejah ustajali sovražniki, kar strepetala? Kaj še! Sprejela je vojsko največ iz zaupanja do svojih bratov v Aziji in do svojih prijateljev Angležev, ki so jej obetali pomoči. Ali kako grdo se je pri tem goljufala, se bo pozneje pokazalo. Od Mohamedancev iz Azije ni bilo pomoči, Angleži pa so jej pomagali le s tem, da so jej orožje prodajali.

Vojska se je bila toraj pričela. Rusi so se z vso močjo pripravljali za prehod čez Donavo, ki teče med Bolgarijo in Rumunijo in je tukaj jako široka, na nekterih krajih po pol ure hoda, na drugih še po več. Tudi je bilo vreme deževno in priprave zelo oviralo. Turki so bili zasedli desni breg, ob katerem je vse polno močnih trdnjav, ki branijo meje; te so: Vidin, Nikopolje, Šiščeva, Ruščuk, Tuturkan, Silistrija, Rasova, Hirsova, Mačin, Tulča in Sulina. Rusi so prav dobro vedeli, da prehod čez Donavo ne bo igrača, ker so Turki trdnjave zasedli in ob bregu napravili še šance, iz katerih so lahko streljali po Donavi in na ono stran. Razen tega so imeli v Donavi še veliko močnih oklepnihih ladij, ki so jadrale prosto sem ter tje in delale rumunskim mestom s streljanjem veliko škodo; njih železnega telesa se pa ni prijela nobena krogla. „Da bi le enkrat že bili na onem kraju,“ so mislili Rusi, „potem nas več ne skrbi.“

Ob vsi Donavi je postalo zelo živahno, streljali so neprenehoma sem ter tje, pa posebno važnega se ni dolgo nič zgodilo. Ako bi bilo moglo turško brodovje iz Črnega morja v Donavo gor, bi bili Turki že več opravili; to so Rusi pa že prej vedeli, zato so jim zaprli Donavo tam, kjer se izteka v to morje, s torpedi.

Kaj je torped? To je neka grozna, prav peklenska mašina, prava past za ladije, naj bodo lesene ali okovane

z železjem. Same na sebi niso kar nič strašne videti, ker so lesene škatlje in prav mirno ležé na dnu vode, a to je strašno, kar v njih tiči. V njih so skrite steklenice (flaše), ki drže kakih 8 do 10 bokalov. Napolnjene so s hudičevim oljem (žvepleno kislino), sladkorjem, klorovo soljo in smodnikom, ktereга je največ. Te reči pa niso kar skup zmešane, temveč hudičevo olje je v posebni cevi, ki je spodej zamašena, da olje ne more do smodnika. Steklена cev molí iz tružice in če se kaj ob njo zadene, se zlomi, olje steče na smodnik, ta se vžge in raznese vse, kar je nad njim, tudi največo ladijo.

Druge vrste torpedi so pa taki, da se lahko pod vodo proti sovražni ladiji spusté; v sebi imajo neko pripravo, ki jih naprej žene, in kedar tak torped s sprednjim koncem ob kaj trdega zadene, se razleti kakor oni, in zažene v zrak vse. Tako sta dva ruska lajtnanta, Dobášev in Šestakov, 26. maja z lastno nevarnostjo poslala v zrak najlepšo turško oklepno ladijo, na kateri je bilo 200 mož in 5 kanón. Razletela se je, da je vse poginilo. Pri Turkih je ta dogodka naredila velik strah, ker so videli, da se Rusi še takih oklepnih pošasti ne bojé.

Predno gremo za Rusi čez Donavo, poglejmo nekolike v Azijo, da bomo videli, kako se tam godi Rusom. Na Črnigori namreč ni nič novega, v Bolgariji Turki in Črkési po svoji navadi delajo s kristjani tako, da ti na vse kraje bežé iz dežele, v Bosni pa ustajniki tudi ne morejo nič posebnega opraviti, ker jih je premalo.

V Aziji je vse drugače. Ker turško brodovje si ne upa v Donavo po ruskih torpedih zaprte, se znosi nad mesti ob Črnem morji in jih nekoliko s krogli razbije, pa to ni taka reč, ker na suho tudi tukaj ne morejo Turki.

V Armenijo so se napotili Rusi z blizo 200.000 možmi, katerim je bil glavni vodja véliki knez Mihael, kakor že

vemo, generali pa Hajman, Loris-Melikov, Lazarjev, itd. Vojska je bila tu še težja skoro, kakor v Evropi. Prebivalstvo je namreč skoro vse mohamedansko, toraj kristjanom sovražno, dežela pusta in gorata, brez dobrih potov, tako da se velika armada z vso potrebo vred more le počasi naprej pomikati. Turki so jim bili naproti poslali veliko armado, razen te pa v orožje spravili vse, kar je bilo za to. Glavni poveljnik je bil po Črnogorcih že tolikrat tepeni paša Muktar, ktereга so menda zato sem poslali, ker so upali, da bo vendar kje en kraj zá-nj, kjer bo zmagal. Toda minuli so tisti časi, ko je sultan ukazoval zmagovati svojim vojskovodjem, pa so zmagovali, kajti že po prvi bitvi je moral bežati v močno trdnjavo Kars, kjer se je zaprl, zgubivši veliko ljudi in orožja.

Pa tudi Rusom ni šlo vse po sreči, hoteli so prenaгlo zmagovati. Res so vzeli že 17. maja Turkom močno trdnjavo Ardahan, a bilo jih je še premalo za obširno vojno polje. Tudi so jim zvití Turki za hrbtom zakurili, našuntali so namreč rodove v Kavkazu zoper nje in tako so morali, da ne bi bili od zadej zajeti, umakniti se nazaj in ugnati našuntane upornike, predno so mogli zopet skusiti se z Muktarovimi četami. To je bilo sitno in že so jeli ljudje upiti po Evropi, da so Rusi iz Armenije popolnem pregnani. Toda to ni bilo res, kmalu so bili vkrotení uporniki v Kavkazu in vsa ruska sila se je zopet napotila proti Muktaru, ki je bil med tem imel nekoliko odloga za oddahnenje in zato svojemu sultanu pridno pošiljal poročila o zmagah, ktere si je pa le izmišljeval. Za Ruse je bila pa to vendar zamuda taka, da niso mogli nič izdatnega doseči. Prijemali so sicer trdnjavo Kars in hudo stiskali posadko, pa do kože Turkom vendar dolgo niso mogli. Še le začetkom oktobra se je sreča nagnila na njihovo stran, kakor bomo pozneje videli.

Da pa z gledanjem bojišča v Aziji ne zamudimo onega, kar se je tisti čas v Evropi ob Donavi godilo, moramo se podati nazaj.

Do 5. junija so ogledovali bregovje, da bi zvedeli, kje bi bilo najlažje narediti mostove. Tisti dan je prišel ruski car tje, ker je hotel sam biti med svojimi pri odrešnji kristjanov. To je navdušilo ruske vojake še bolj in komaj so čakali, da bi prijeli Turka na oni strani.

Dne 21. junija je major generala Cimermana, Šukov, prvi poskusil priti med Brajlo in Galcem z ladjami in čolni čez reko. Turki so se ga bili vstrašili, ker se niso nadjali, da bo tukaj prehod. Za njim je šlo kmalu čez 70.000 vojakov, ti so zgrabili turške čete in pregnali jih povsod tako, da je bila Dobruža (dežela ob spodnji Donavi) v par dneh vsa v ruskih rokah.

To pa še ni bilo zadosti, treba je bilo iti čez Donavo še višje gori, ob Bolgariji, da se tudi tukaj spravi izdatna moč na ono stran in se vsakako zavaruje vojni hrbet. Tudi to so storili Rusi 27. julija ponoči pri Zimnici; najprej je general Radecki poslal nekaj tisuč vojakov v čolnih na turško stran, ti so potrebili bregove, na to so se naredili v naglici štirje mostovi na čolnih in po teh so hodili in vozili Rusi noč in dan čez Donavo, turški general paša Kerim, ki je bil tukaj glavni poveljnik, jim tega ni mogel braniti. Ko je sultan v Carigradu zvedel, da so Rusi prišli čez Donavo in jih Kerim ni vseh pohrustal, kakor mu je bilo ukazano, odstavil ga je in na njegovo mesto je prišel paša Osman, prej poveljnik v močni trdnjavi Vidin, o katerem bomo pozneje še veliko slišali.

S kakim veseljem so sprejeli Bolgari svoje rešitelje! Povsod, kjer so se prikazali, so jim šli v procesijah s prapori naproti v prazničnih oblekah in jim podajali kruha

in soli, kar je slovanska navada pri vsakem, ki ga hočejo sprejeti za prijatelja. Na več krajih so tudi zvonili z zvonovi, ktere so bili iz zemlje skopali, kjer so bili zakopani že več ko 300 let, ker Turek ne trpi glasu zvoná.

Ko so bili Rusi v zadostnem številu prišli čez Donavo, so se razprostrli naglo po Bolgariji in mahnili najprej po trdnjavah, ki so jim bile najbolj napoti, ker so bila glavna zavetja turških čet. Hudi so bili boji tu pa tam, posebno pri Trnovem in Nikopolji; a ruska hrabrost je povsod zmagala, pobila veliko tisuč Turkov, še več pa je bilo povsod vjetih. Plen se skoro ni dal prešteti.

Po teh zmagah spodbujeni so silili Rusi dalje, a prenaglo; pri njih se je na novo skazal stari pregovor, da „naglica ni pridna“. Res je general Gurko 13. julija nenadoma prekoračil s svojo vojno Balkansko gorovje in stal, kakor da bi bil z neba padel, v Šibki dolini, od koder je odprta pot do glavnih mest Zofija, Filipovo polje, Drenopolje in od tod do srca Turčije, do Carigrada; res so se Turki tako ustrašili tega, da je sultan brž poklical „človeškega klavca“, pašo Sulejmana (ki je bil ravno prej po Črnogorcih tepén), ter ukazal mu pregnati Ruse; ali kaj pomaga vse to, ko je bila za hrbtom še turška armada Osmanova čez 40.000 mož! Gurko je prodiral pač naprej, a došlo mu je povelje vrniti se v Šibko sotesko, ker se je med tem zgodilo zadej nekaj, kar je vso vojsko zeló zavleklo.

Turški general, paša Osman, se je bil namreč potem, ko je bil pri Nikopolji po Rusih tepén, zakopal s svojo še močno armado v Plevni.

Plevna, ki je v vojski postala tako imenitna, sama na sebi ni močna trdnjava, ali zavoljo narave, ker je obdana od veliko gričev in skoz njo držé najvažnejše ceste, tudi glavna cesta iz Vidina do Carigrada, je kar nenadoma

zdaj postala Rusom ključ do Rumelije; dokler iz tega gnjezda ni pregnan, ni armada unkraj Balkanskih gorá varna. Saj se je že tako govorilo in pisalo po svetu, da so Rusi šli v past in jih bodo Turki tako odrezali, da ne bo nobeden več prišel čez Donavo nazaj.

Zato je ruski general Krüdener prijel Osmana, da bi ga pregnal, a s premajhno močjo, le 35.000 mož je imel. To je bilo premalo, Turkov je bilo več, pa so bili še tudi zakopani in zariti v zemlji kakor jazbici. Rusi so napadali kakor levi, ali z glavo ne prebiješ stene, in tako so se morali umakniti nazaj, zgubivši okoli 6000 mož. To je bilo 30. julija 1877. Morda bi bila ta turška zmaga še hujša za Ruse, a Osmanove čete so bile tudi veliko trpele in če bi bil šel za Rusi, bi se mu bilo morda slabo godilo. Zato je ostal na mestu, Rusi pa so se tudi pomaknili nazaj in vtaborili se, ker so spoznali, da se Turki ne dajo pretepati z mokro cunjjo in da ne pomaga nič naskakati, če ni dosti ljudi za podporo zadej.

Ta zguba, čeravno je bila velika, Rusov ni omamila, marveč napotila jih do prepričanja, da površnost in lahkomišljenost nikjer ni pridna. Spoznali so, da treba več ljudi, večih priprav, ker s samimi vojaki, če so še tako hrabri, se ne vzame nobena trdnjava po naskoku. Morda je bilo dobro za Ruse, da so bili tu tako tepeni, ker če bi se jim bilo kaj tacega zgodilo unkraj Balkana, bi bili utegnili res Turki vse ruske armade pokončati in vreči jih v Donavo. Če pa je človek bil enkrat tepén, premišljuje, zakaj je bil, in se za drugi boj pripravlja tako, da stori vse, kar je bilo vzrok njegove nesreče. Tako tudi Rusi. Spoznali so, da jih je bilo premalo. To bi bil moral vedeti pa že prej general Krüdener, ker ne bi bil smel zgrabiti Turkov tako, kakor slepe miši lové; vsak vojskovodja mora namreč kolikor mogoče natanko pozvedeti

število sovražnika in kako je vtrjen, predno se ga loti. General Krüdener je pa tu vsakako preveč lahkomišljeno ravnal, zato je bil po bitvi ob Plevni odstavljen in na njegovo mesto je prišel general Tottleben, po svetu znan že zavoljo svoje vojaške umetnosti, s katero je l. 1854. branil Sevastopolj Angležem, Turkom in Francozom.

Ta mož je brž spoznal, kaj še manjka, da se more pregnati Osmana iz Plevne. Če se kdo v zemljo zakoplje, treba ga izstradati, da sam pride na dan. Ko je dosti izstradan, bo že prišel iz svojega brloga, a skušal bo uteči; zato je treba tudi njegovo gnjezdo močno ograditi, da, če v zadnjih silah ven plane, ne more predreti, marveč se vjame v nastavljenih zanjkah.

General Tottleben je toraj brž začel Osmana oblegati in mu kolikor mogoče približevati se do života ter zapirati mu sapo. Zato je dal kopati in kopati, kakor se z jazbicem ali lisico ravna, da bi mu prišel do živega. A to bi ne bilo izdalo nič, če bi bili imeli Turki od zadej odprto pot. Izstraduj in izstraduj človeka, ki ga imaš še tako zapaženega spredej, pa mu od zadej nosi kdo hrano; smejal se ti bo v obraz in ti boš morda prej izstradan, kakor on.

Tudi Osmanu bi se ne bilo nič posebno hudega godilo, če bi bil imel pot čez Balkan do Carigrada odprto. Ali to je bil — kakor smo že omenili, zaprl Gurko s svojimi Rusi. V Carigradu so naglo spoznali, kaka nevarnost preti Osmanu in njegovi armadi v Plevni, zato so mu poslali na pomoč proti Šibki Sulejmana, da bi pregnal ruskega generala Gurka, ki se je bil v soteski Šibki že vtaboril, in kterege prejšnji mogočni turški poveljnik Mehemed-Ali ni mogel pregnati.

Sulejman je bil grozoviten in svojeglaven človek. Mislil je, da se s krikom in vednim naskakanjem vse

doseže, zato je gonil in le gonil svoje ljudi v boj in če niso hoteli, jih je dal streljati in sekati zadej. Naskakal je toraj neprenehoma ruske tabore v Šibki soteski, da bi rešil Osmana iz Plevne, a Rusi so vse naskoke mirno odbijali, tako da je Sulejman sila veliko ljudi zgubil in pridobil si priimek „klavec ljudi“. Opravil ni pa prav nič, tudi ni mogel vbraniti, da so Rusi pot iz Rumelije proti Plevni popolnoma zaprli, tako da Osmanu ni mogla priti pomoč od nobene strani. Bil je tako zapažen, kakor jetnik v ječi, vsak človek je vedel, da se bo moral Rusom podati, ker ne more vteči.

Vendar se je do prepada Plevne še po drugih krajih zgodilo marsikaj važnega, vzlasti pri Črnogorcih, ktere smo vsaj za par mescev popolnoma pozabili. Kakor je prej že bilo omenjeno, je turški sultan silno razjezil se nad junaškimi Črnogorci, ki so bili tako predrzni, da se ne le niso podvrgli njegovi volji, marveč celó še vse armade potolkli, ki jih je dozdej nád-nje poslal. Svete jeze kar do razpoka poln pošlje zdaj proti Črnigori tri hude paše: Sulejmana, Sahiba in Mehemed-Alija, in dá vsakemu posebej skoro tako armado, kolikor je bilo Črnogorcev vseh skup. Ni vrag, da ti ne bi pobili vseh Črnogorcev in ne razdjali njihove dežele! Sultan jim je ukazal in kar sultan ukaže, se mora zgoditi.

V tem so tudi Črnogorci dobro se pripravljali za vojsko. Orožja so imeli že več ko preveč, ker so ga bili Turkom toliko vzeli, da ste za vsacega Črnogorca bili že po dve puški. Pa tudi število njihovih vojakov se je pomnožilo. Skonca so bili namreč že pridružili se jim vsi hercegovski ustajniki, pozneje Kučjanci, sosedje Črnogorcev in zeló hrabro ljudstvo, slednjič pa še Miriditi; zadnji so hraber narod katoliške vere, živeči po hribovskih krajih Albanije, kterih je blizo toliko, kakor Črnogorcev; Turki

jim niso mogli prav do kože, živeli so skoro po svoji volji, njih knez Premk pa je bil v Carigradu zastavljen za njihovo zvestobo do Turčije. Kratko pred tem pa so bili Turki prisiljeni poslati jim ga nazaj, in zdaj so odločno potegnili s Črnogorci ter že v začetku te vojske pregnali turške čete iz več krajev. S Črnogorci prej niso bili prav prijatelji, ta naroda sta se sovražila zavoľo različne vere, ker so oni katoličani, Črnogorci pa pravoslavni; toda sovraštvo do skupnega zatiralca Turka jih je spravilo med seboj tako, da so oboji skupno stopili v vrsto zoper dušmanina, ki ni krščen, toraj zver. „Pri krščenem človeku je še usmiljenje, pri nekrščenem ga ni,“ pravi Hercegovci in prav ima.

Zoper trojno turško armado so se Črnogorci s svojimi zavezniki krepko postavili na noge. Ker niso bili sklenili miru, ostali so na svojih mestih. Posebno hudó so oblegali turško trdnjavo Nikšič; niso je hoteli popustiti za nobeno ceno, ker jim je bila najnevarnejša. Pa tudi Turki so dobro vedeli, da, če ta trdnjava pride Črnogorcem v roke, jim bo potem še težje priti do kože. A oblegani so bili že v hudih stiskah, le še par dni, pa bi se morali podati, ker jim je pošel živež in streljivo.

V tej sili jim hiti na pomoč Sulejman s 30.000 možmi in živežem. Pot do Nikšiča gre skoz Dolgo sotesko, ki je že v tej in prejšnjih vojskah toľiko krvi pila. Tukaj so prijeli Črnogorci Sulejmana. Bil je tepén, a vendar je s pomočjo posadke v Nikšiču, ki je tudi ven planila, preskrbel trdnjavo z živežem za par mesecev. Res je pri tem v krvavem boji zgubil več ljudi, nego jih je bilo v trdnjavi, ali kaj je maral „klavec ljudi“ za to! Saj mu jih je še toľiko ostalo, da je silil naprej in hotel iti naravnost čez Črnogoro na Špuž, kamor se je bil že prej tepeni Sahib z ostanki svoje armade podal v zavetje.

Črnogo rec ni le pogumen, kakor sokol, marveč ima tudi bistro oko in pamet. Zato so vojvodje brž spoznali nevarnost pretečo jim s treh strani, in so se stisnili. Tako so bili na Ilovici razpodeli Mehemed-Alijevo četo 15.000 glav močno in pobili okoli 1000 mož, na Rašini gori pa je 3000 Črnogorcev potolklo 10.000 Turkov tako, da je bilo mrtvih čez 2000 Turkov, Črnogorcev pa komaj 115. To je bilo 15. junija in dneve prej in pozneje. Vendar so bili Črnogorci v hudih zadregah, morali so celó pustiti, da jim je Sulejman s svojo ostalo armado prodrł par ur daleč v njih deželo in požgal jim nekoliko vasi.

Ali za to predrznost se je Sulejman hudó pokoril. Črnogorski meč mu je v osmih dneh poklal čez 10.000 mož; dne 23. junija se je moral sramotno umakniti, potem pa je dobil s Carigrada povelje, da gre za poveljnika v Šibko sotesko v Bolgarijo zoper ruskega generala Gurka, ki je bil med tem ušel čez Balkansko gorovje. Gotovo so v Carigradu mislili, da bo potolkel vsaj Ruse, če že Črnogorcev ni mogel. — Ta bitva s Sulejmanom ob Črnigori je bila najbolj krvava na tej strani, ker so tudi Črnogorci zgubili okoli 2000 mož. Za to veliko zgubo so se tolažili le s tem, da je bila turška sila zdaj od Črnegore popolnoma odbita. Vsi trije paši so bili tako tepeni, da so komaj spravili še ostanke svojih čet v varne kraje.

Zdaj so pa jeli pritiskati Črnogorci na obeh krajih, ob Podgorici in Nikšiću. To trdnjavo so imeli prej že zajeto, zdaj so se je pa lotili z vso silo, ker se jim je obleganje že predolgočasno zdelo. Tako so kmalu vzeli sprednje vtrjene ograde. Dne 8. septembra se je pa podala tudi trdnjava z vsem, kar je bilo v nji, ker se ni mogla več braniti; Črnogorci so v nji zajeli 21 kanón in veliko družega orožja. Tako so imeli ta kraj v svojih rokah in kmalu potrebili tudi važno pot skozi Dolgo sotesko popolnoma.

S te strani so bili toraj popolnoma zavarovani, ker dalje v Hercegovino prodirati se jim ni zdelo potrebno. Pač pa je bilo dela še na drugi strani, ob Podgorici in Skadarskem jezeru. Črnogorcem je bilo treba poti do morja boljše, kakor je težavna in dolga suha po Dalmaciji do Kotara in Dubrovnika, ker ta pot je le bolj steza za pešce in mule, po nji se more le nositi, ne voziti. Če dobé Bar (turški Antivari) v svojo oblast, potem jim je priležnejša in krajša pot do morja, ni treba jim hoditi čez tuje dežele, ako hočejo kaj prodajati ali kupovati. Zato so na ta kraj vrgli vso svojo silo, sam knez se je podal tje in delale so se priprave za naskok na mesto in trdnjavo Bar.

Turki so to pač čutili in morda bi bili sèm poslali veliko večje čete, če bi ne bili imeli toliko opraviti isti čas z Rusi v Bolgariji. Tako so 12. novembra Črnogorci vzeli s silo trdnjavo Suturman nad Barom, ob enem pa se pripravljali na bombardiranje Podgorice. Tudi mesto Bar so si kmalu potem osvojili, le trdnjava nad njim se jim je še ustavljala.

Pustimo pa zdaj slavne Črnogorce, katerim se ni več bati Turkov, in stopimo nazaj v Azijo, da tam preveč ne zaostanemo.

Za prvimi nesrečami so tudi tu Rusi postali previdnejši. Ko so si zavarovali hrbet, so pregnjali Muktarja. Dne 2. oktobra je prišlo do hude bitve, v kateri pa zmaga ni bila na nobeni strani gotova. A 14. oktobra ga je prijel ruski general Lazarev pri Orloku in ga zapodil proti Karsu nazaj. Pri tem je obležalo blizo 6000 Turkov, Rusov veliko manj. Ali Rusi niso bili tako usmiljeni, da bi bili pustili Turke samo bežati, marveč mahnili so za njimi in predrli jim vrsto, ruski general Hajman jim je prišel s svojo četo od strani in tako je bila vsa Muktarjeva

armada raztrgana, desno krilo se je moralo Rusom podati. Zguba Turkov je bila velikanska, vzeli so jim 36 kanón, vjeli 7 paš, 280 častnikov (oficirjev) in čez 7000 mož: mrtvih ni nihče štel, ker jih je bilo preveč; Rusi so jih le pokopali, da bi se ne vnela kaka kuga. Muktar je komaj všel nazaj v Kars, Rusi so vdarili za njim in zajeli trdnjavo od vseh strani, ruski general Hajman pa je vdaril za ono armado, ki je bežala proti Erzerumu, glavnemu mestu Armenije, da bi se tam zaklenila. Se vé, da so jih Rusi tudi tu brž objeli in tako je bila turška armada v Aziji zaprta v dveh trdnjavah, da ni mogla nikamor. Tu so pač Turki skusili rusko orožje in rusko hrabrost, ker so zgubili več ko 20.000 mož.

Rusi pak niso bili zadovoljni s tem, da so tako ugnali Turke, marveč so jih hoteli popolnoma uničiti, zato so z vso silo pričeli obleganje Erzeruma in Karsa.

Najprvo so morali dobiti Kars. A to ni tako lahko. Ta trdnjava je obdana z močnim zidovjem, čez 300 kanón moli ven in na eni strani jej je bramba visok skalnati hrib, na drugi pa strmina, pod katero teče voda. Človek bi mislil, da skoro ni mogoče premagati te trdnjave drugače, kakor če jo izstradaš. Toda Rusi so dobro vedeli, da je preskrbljena z živežem za več časa, zato niso marali izstradati je, marveč so sklenili vzeti jo z naskokom, naj stane kolikor koli. Če imajo Kars, imajo ključ do vse Armenije v rokah.

In res! Ponoči 18. novembra, ko je hudo treskalo in deževalo, napadli so Rusi to trdnjavo. Videlo se ni nič, le kadar je počil kak kanón, se je zabliskalo. A Rus nima strahu, pristavlja lestve na obzidje, leze po njih gori in če pade prvi, pride drugi za njim. Tako so po hudem boji prodrli v trdnjavo in v nji zajeli čez 10.000 Turkov, vse orožje in 300 kanón. Turkov je bilo ubitih čez 6000, pa

tudi Rusov je padlo okoli 2500. To ni veliko, ker pri vsakem napadu na trdnjavo obleži več tistih, ki napadajo, kakor onih, ki se branijo. Muktar-paša je bil od tod že prej pobegnil v Erzerum, drugače bi bil tudi on med tistimi 7 paši, ki so jih Rusi tu vjeli.

Po tej slavnici smagi so Rusi pustili po vseh vzetih trdnjavah posadke, z glavno močjo pa mahnili proti Erzerumu, kjer je bil Muktar močno vtaboren in z živežem preskrbljen. Tudi to mesto so oklenili od vseh krajev tako, da bi jim miš ne bila ušla. Bojazljivca Muktara je to tako prestrašilo, da je skušal uiti iz pasti in res se mu je to enkrat ponoči posrečilo. Pravijo, da se je bil preoblekel za ruskega vojaka in tako pobegnil. Žalostno, če poveljnik tako popustiti kraj, katerega bi moral braniti!

Rusi so jeli stiskati to trdnjavo, posadka, kateri je o zimskem času zmanjkalo že kurjave, je po begu poveljnika Muktara ponujala trdnjavo Rusom proti temu, da jih pusté oditi z orožjem; a Rusi so hoteli imeti vse vojake in orožje, in niso marali takih ponudeb, ker so dobro vedeli, da Turkom že teče voda v grlo, toraj se bodo morali podati na lepo in grdo.

Ali tudi Rusom je začela nagajati zima, čeravno so je bolj vajeni od Turkov. Padel je velik sneg, ki jim je hudo nagajal, in tako niso mogli vzeti Erzeruma, kakor so vzeli prej Kars. Oblegali so pa trdnjavo z vso ostrostjo in gotovo bi se jim bila morala podati vsaj spomladi, če bi ne bilo po dogodbah v Evropi to nepotrebno postalo. Turška posadka v Erzerumu naskoka in vjetja ni bila rešena po svoji hrabrosti, marveč po grozoviti zgubi Turkov pri Plevni in po tem, kar se je po nji godilo.

To bodi popisano v posebnem oddelku.

Plevna.

Ruse, ki so prekoračili po mostovih Donavo in prepodili Turke povsod, kjerkoli so se pokazali, smo pustili pri Plevni. Rekli smo tudi, da to mesto, čeravno je po svojem križem-potu cest zekó važno in skoro ključ za cesto čez Balkan, samo na sebi nikakor ni trdnjava; kraj krog njega je pak ugoden za močno vtaborjenje, to je tudi turški general Osman hitro spoznal in se zaril tam, kakor jazbec v svoj brlog. Rusi so bili pač že unkraj Balkana, ali bil je strah za petami, Osman-paša z več ko 40.000 možmi, toraj treba pregnati tega, predno gremo naprej proti Zofiji, Drenopolju in Carigradu.

Rusi so važnost tega kraja res brž spoznali, zato je ruski general Tottleben sklenil, izkopati in izstradati Osmana. „Ljudi ni nikjer preveč, prej jih je premalo“ — tako si je mislil in naročal si le več in več čet iz Rusije. Te so tudi prihajale po mostovih čez Donavo, pa tudi Rumunci so pritiskali s kakimi 40.000 možmi. To je lepo število, ki že kaj stori, zato je bil rumunski knez celó glavni poveljnik oblegovalne vojne pred Plevno.

General Tottleben se je s svojo vojsko, ktere je čedalje več dobival iz Azije, prav tako zakopal pred Plevno, kakor Osman-paša s svojo armado v Plevni. Pričelo se je trdovratno obleganje, pa tudi hudi boji po Šibki soteski, po kateri je hotel Sulejman s svojimi četami

odrešiti stiskanega Osmana. Na drugi, vzhodni strani pa je imel véliki knez tudi dosti opraviti z Mehemet-Alijevimi krdeli, ktera so ga vedno napadala, pa niso mogla prodreti do Plevne.

Najhuje in najbolj krvave bitve so bile pa s Sulejmanom po Šibkem klancu. Koliko se je tu krvi prelilo, se še zdaj ne vé; le toliko je gotovo, da je obojih padlo čez 20.000 mož. Grozoviti Sulejman je gonil svoje čete neprenehoma in trdovratno pod ruski meč, a zabraniti ni mogel, da so Rusi Osmana v Plevni odrezali popolnoma od Carigrada; zdaj je bil zajet in ruski oklep je postajal krog njega čedalje ožji. Vsi, Turki, Rusi in Rumunci so hudo trpeli po zimi, čez 2000 Rusov je zmrznilo, pa odnehati niso hoteli. Hrabro se je branil Osman s svojimi, a Rusi so dobro vedeli, da ga bota premagala lakota in mraz; zato so jemali le šanco za šanco in podili Turke bolj na kup, Plevne same pa niso marali napadati, ker se jim je škoda zdelo ljudi. Kedar je jazbec izstradan, že pride sam z brloga na dan, ni treba pó-nj hoditi.

Ves slovanski svet je v tem težko pričakoval vesele novice, da se je Plevna podala. Ne le po Rusiji so se pripravljali na slovesno obhajanje istega dne, temveč tudi pri nas, po Slovenskem. Vse je čakalo odločilnega dne, a dolgo ni hotel priti. Še le 10. dne decembra je po telegrafu zašumelo po Evropi:

„Plevna je padla!“

In res je bilo to. Osman-paša, do zadnje drobtinice izstradan, je ta dan poskusil proti Vidinu prebiti se, a ni mogel predreti žive in železne ruske in rumunske ograje, bil je celó sam v nogo ranjen, in ko mu je to spodletelo, se je podal ruskemu caru z vsem, kar je imel. Iz spšto-vanja do njegove hrabrosti mu je car dal sabljo nazaj.

V Plevni so zajeli Rusi veliko, čez 40.000 mož turške vojske, med njimi 17 paš, mesto pa je bilo ranjenih in bolnih vse polno.

Videli so, da se je Osman branil, dokler se je bil mogel; če bi se bilo kakemu drugemu generalu posrečilo rešiti ga, bi bili prišli Rusi v veliko nevarnost.

Novica o propadu Plevne je razveselila ves pravični svet, po Slovenskem se je ta dogodka obhajala z vesellicami in kresi. Kako veselje je bilo po Rusiji, se še popisati ne dá.

Zdaj je bila Rusom pot odprta do Carigrada, Turki niso imeli nobene armade več, ki ne bi bila že tepena. V Carigradu je nastal tak strah, da je bilo skoro vse ob glavo in so Sulejmana brž poklicali nazaj branit Drenopolje in če bi to padlo, Carigrad.

Zadej so imeli še trdnjavo Niš, katero so prejšnje leto Srbi hoteli oblegati, pa morali iti nazaj, in Vidin ob Donavi. Ali zdaj se vzdignejo vnovič Srbi, napovedó vojsko in vdarijo v Bolgarijo nad trdnjavo Niš. Ta se jim ni mogla dolgo braniti, padla je in Srbi so v več bitvah s Turki zbrusili svoj v prvi vojski skrhani meč. Drugo trdnjavo, Vidin, so pa imeli Rumunci zajeto in ker je bila na ta način vsa Bolgarija osnažena turških krdel, so bili Rusi za hrbtom varni ter vdarili jo čez Balkan naravnost proti srcu Turčije, glavnemu mestu Carigradu. Glavna cesta preko Šibke soteske jim je odprta, Turki pred njimi beže, zakaj bi ne šli čez zimo v Carigrad, kjer je gorkeje nego po gorah balkanskih in na planjavi, ki se od Kazanlika razteza do sultanove stolice!

Propad Plevne je bil smrtna ura za Turčijo. Saj je bilo pa tudi res žalostno! V Aziji so bili ostanki Muktarjeve armade v Erzerumu zaprti, v Evropi so bili Črnogorci vse proti njim poslane turške tabore razbili, zdaj so pa

še Rusi tako našeškali zadnje armade, da jih ni bilo moč več skup spraviti. Najboljši general njihov, Osman, je vjet, vse drugo pa beži, kakor ovca brez pastirja, — res, to je tako žalostno, da se mora jokati vsak Turek in kdor je njegov prijatelj.

Pa usmiljenje je pri Mohamedu, pri Rusih ga ni. Ti deró kakor potok naprej, se polasté 3. januarja 1878 že Zofije, starega mesta nekdanjih bolgarskih carov, 16. istega mesca pa družega važnega mesta Filipopolja. Turki se več ne ustavljajo, marveč beže in beže, a za njimi kakor blisk ruski kozaki. Padlih Turkov nihče ne šteje, kar pokopavajo jih, da bi se ne vnela kuga. Bolgarski narod sprejema svoje odrešenike povsod navdušeno in tako gre vse naprej, naprej proti Carigradu. Še siloviti Sulejman, o katerem so bili v Carigradu pričakovali čudežev, ne more nič, ker Turke navdaje prevelik strah pred Rusi. Ni mu mogoče nikjer ustaviti ruskega medveda, celó mesto Drenopoljo (Adrianopol), prvo za Carigradom, se podá brez boja štiri dni pozneje, t. j. 20. januarja 1878. Od tega mesta do Carigrada ni ravno daleč, v kakih štirih dnéh bi bili Rusi že lahko tam; bilo jih je dosti, ker so med tem od vseh krajev prilezli v Rumelijo. Da bi Carigrad lažje zajeli, razdelili so se tukaj v tri veje tako, da bi bila ena prišla od spodej in vzela Galipolje, ki zapira ladijam pot do Carigrada, druga od zgorej ob Črnem morji, tretja pa pritiskala po ravni cesti proti stolici sultanovi. V Carigradu je bil velik strah, vse je bežalo.

A v tej sili je začel Turek cviliti, poklical je na pomoč svojega prijatelja Angleža, ki je tam doli v neki luki prežal z močnim brodovjem in se res pomaknil naprej žugaje, da bo, če Rusi zasedejo Carigrad, on s svojimi morskimi jeklenimi zverinami razbil vse mesto. Tega žuganja

bi se morda Rus ne bil ustrašil, ali žal mu je bilo za ljudi, ki bi po tem poginili. Tudi so se druge oblasti evropske vteknile vmes in tako se je sklenilo premirje za vse kraje, vojevanje se ustavilo na vsem turškem jugu.

Turek je bil torej popolnoma ob tla, a tolovajske čete po Bolgariji in Bosniji niso nehale moriti in ropati. To je na Turškem že tako navada in bo nehalo še le, ko bo tudi tukaj gospodar kdo drug ko turški sultan. Sultan namreč je silno trdoglaven, ne dá se prepričati, da Hercegovina, Bosna in Bolgarija niso njegove dežele, in če bi mu ne bili Rusi polovice armade vjeli z vsem orodjem vred, druge polovice pa pobili, bi ne bil nikdar mislil na mir. Ali Rusi so imeli že čez 130.000 turških vojakov vjetih, pobili so jih gotovo še več, razen tega so vzeli jim več ko 1000 kanón, — tako, da je Turek moral poklekniti in prositi mirú.

Ta mir je bil res sklenjen 4. marca 1878 v sv. Štefanu blizu Carigrada, kamor je bil véliki knez ruski, Nikolajevič, že dospel s svojim oddelkom. Pogoji miru so bili taki, da imajo Črnogorci dobiti vse, kar so si v vojski pribojevali, da toraj Črnagora postane dvakrat širja; Srbi dobodó zemljo do Novega Pazara, mali Zvornik in Zakače in povračilo vojnih stroškov; oboji pa se popolnoma odtrgajo od Turčije. Bolgarija bodi samostojna kneževina, ki si kneza voli sama iz kake evropske vladajoče rodovine (kakor je Rumunija), obsega blizo 3000 □ (štirjaških) milj, meje naj bi se pozneje določile, in plačuje Turčiji le še tribut. Po Bosni in Hercegovini se Turčija zaveže vse tako prenarediti, kakor se je pred vojsko od nje zahtevalo. Kaj dobi Rusija, o tem se imate ona in Turčija sami zmeniti. Ruska armada pa ostane po vzetih krajih, dokler Turčija ne izpolni te pogodbe.

Na ta način bi bila Rusija dosegla svoj namen: odrešenje kristjanov turškega jarma, in njeno blago delo bi bilo dokončano.

Tako bi bilo vse dobro, Turčija ob tla in bi bila morala storiti vse, kar je bila v sv. Štefanu podpisala, ker bi jo bila Rusija k temu še tudi dalje silila. Ali dandenes ni več tako, kakor je bilo prejšnje čase, da se kak prepir kar na tihem poravná, če je drug družega ob tla vrgel. Najmanj vseč je bilo to, kar se je zgodilo, Angležem, ker jim je bila njih veljavnost v evropski in azijski Turčiji spodjedena. Pa tudi druge oblasti, posebno Avstrija, so si pridržale še besedo, predno bi bilo vsega konec. Nekatere so se namreč bale, da bi Rusija po slavnih zmagah odrešenih dežel ne pridržala zá-se in ne postala še mogočnejša kakor je. Zato so vse žile napenjale, da bi se pogodba, sklenjena med Turkom in Rusom, podala tudi njim v pretres in potrjenje, da bi tako še le postala za vso Evropo veljavna. Kaj rad bi bil Anglež zdaj naravnost planil nad Rusa, a ni si upal sam, zaveznikov pa ni mogel dobiti; razen tega se je bal še punta v Aziji, kjer ima veliko dežele. Anglež nima srcá, je le kramar in svoje podložnike v Aziji le dere in molze tako, da je pobral jim že skoro vse in je lansko leto jih čez 2 milijona lakote poginilo. Zato je bila taka razburjenost med njimi, da bi se bili spuntali brž, ko bi bil on začel vojsko z Rusom.

Tako do vojske ni prišlo, marveč pričelo se je pismeno pomenkovanje med vladami in slednjič se je sklenilo, da se napravi shod v Berolinu, h kateremu pošlje vsaka vlada svoje poverjenike; temu shodu naj bi se imela podati svetoštefanska pogodba med Rusom in Turkom, da jo pregleda in tako vravná, da bo vsem po volji; vzlasti so se imele določiti meje Bolgarije in koliko dobite Srbija

in Črnagora zemlje od Turčije. Največ je pa šlo za to, kaj se ima zgoditi z Bosno in Hercegovino, ker to vprašanje v sv. Štefanu ni bilo rešeno.

Pri tem je bila prizadeta najbolj Avstrija, ker ste jej ti deželi meji in ker je imela na svoji zemlji toliko turških beguncev, ki se niso hoteli nikakor vrniti v svojo domovino, dokler bi bil gospodar v nji Turek. Vedno rediti na svoje stroške jih Avstrija ni mogla; stali so jo že več milijonov, katerih bi jej nihče ne povrnil, toraj je bilo treba vzeti si kaj, da pri razpadu Turčije le Avstrija ne bi ostala na cedilu, ko vsaka druga dežela kaj dobi. Razen tega je ves svet gledal sèm, ker je bila že tako gotova reč, da je Avstrija tista moč, ki bo šla v Bosno in Hercegovino mir delat in bo slednjič morala osvojiti si ti deželi.

Ali našemu prvemu ministru grofu Andražu Bosna ni kar nič dišala, ker so njeni prebivalci Slovani, katerih se Mažari bojé. Ako bi bili ti reveži nemškega ali mažarskega plemena, bi bili morda veliko prej šli mi v Bosno jih odrešit, tako pa so Mažarji kričali: „Bosne Avstrija ne sme pridobiti si. Saj imamo še tako preveč Slovanov, če še te dobomo, nas bodo zatrli.“ — Andraž se je bal svojih rojakov in zato se mu srce nikakor ni hotelo vneti za pridobitev Bosne in Hercegovine.

Toda kedar se plaz sproži na hribu in dere v dolino, je ne ustaviš več in če si tako nespameten, da to poskusiš, podrla in razdrobila te bo. Tako je tudi grof Andraž spoznal, da bo hoté ali nehoté moral iti v Bosno z vojsko, in se je jel pripravljati zá-njo. Začela se je toraj spravljati avstrijska armada na noge. Za armado je treba denarja, zato je zahteval od delegacij (to je zbornica poslancev, ki se volijo v državnih zborih na Dunaji in v Pešti izmed zastopnikov posameznih dežel) privoljenja, da

sme na posodbo vzeti 60 milijonov, ker bo s temi podprt v Berolinu lahko bolj trdo na noge stopil. Človek s polno mošnjo ima veliko več poguma. Delegaciji ste mu dali privoljenje in Avstrija je bila za 60 milijonov više zadolžena.

S temi milijoni v žepu se podá grof Andraž k shodu v Berolin, kjer se je imela odločiti osoda Turčije.

Veliko se je tam govorilo, a slednjič je vendar obveljala beseda Rusije in pogodbe mirú v sv. Štefanu med Rusijo in Turčijo sklenjenega so se po večem potrdile. Določeno je bilo, da Rusija od Armenije dobi skoro vse ono, kar je Turčiji z orožjem vzela, v Evropi pa Besarabijo ob Črnem morji, ktera je do tje bila rumunska, Rumunija pak od Bolgarije Dobružo, t. j. zemljo ob spodnji Donavi, da toraj ta reka ne teče nikjer več preko turških bregov. Angležem je bil pripoznan lepi otok Ciper v srednjem morji, da imajo zdaj tam skoro vseskozi lepe in trdne postaje; ta otok so Angleži res tudi brž zasedli. Nemčija ni dobila nič, ker ni nič zahtevala, isto tako Laška in Francoska.

Kaj pa Avstrija? No, tej ste bili pripoznani deželi Bosna in Hercegovina pod tem pogojem, da si jih pridobi z orožjem in ukroti Turke. Vlada turška se je zavezala, da bo svoje redne vojake iz vseh teh zá-njo zgubljenih krajev umaknila in se avstrijski armadi ne bo ustavljala. To se pravi po domače, da ona se ne bo vojskovala z Avsrijo, in tistim mohamedanskim četam, ki bi se ustavljale avstrijskim vojakom, ne dajala ne pomoči ne potuhe; sama jih pa tudi ne bo uganjala, marveč prepustila jih avstrijski armadi, naj ona užene jih, kakor ve in zna; sploh ona za upor noče biti nikakor odgovorna.

Po tej določbi je toraj Avstrija dobila nalogo žandarja, ki ima v Bosni in Hercegovini napraviti red; da ima deželo, ko jo zasede, tudi zá-se obdržati, ni bilo še

popolnoma določeno, a to se ume samo po sebi, ker Avstrija vendar ne bo tlake delala za Turčijo. Rusija bi jej pri tem le toliko šla na roko, da svoje armade ne vzame nazaj, marveč ostane v Rumeliji blizu glavnega mesta Carigrada, dokler ne bi Turčija spolnila vsega, k čemur se je zavezala. Vse druge evropske oblasti ostanejo mirne in le od daleč gledajo, kako bo Avstrija zasedla Bosno in Hercegovino s svojo armado.

Grof Andraž je bil prej enkrat rekel, da z dvema polkoma si upa prehoditi vso Bosno. Kako grozno se je motil, pričajo naslednje dogodbe.

Avstrijska armada gre v Bosno in Hercegovino.

Iz prejšnjih dogodeb je razvidno, kako se je dal naš državni minister grof Andraž goniti k temu, kar bi bila Avstrija morala že skonce storiti, namreč k zasedbi Bosne in Hercegovine, ktero bi bila prej lažje in ceneje izvršila. Avstrijska politika že več let Slovanom nikakor ni prijazna — zato, ker se jih boji, čeravno so cesarstvo večkrat rešili iz hudih zadreg in so vzlasti avstrijski Slovani cesarju svojemu vdani z dušo in telesom. Nezaupljivost do njih je toraj vsakako velika krivica.

Še predno se je grof Andraž vrnil z Berolina, bilo je nagloma na noge spravljениh več vojaških divizij ali oddelkov. Vojna tromba je klicala v orožje ljudi vseh stanov, morali so popustiti svoj posel, žene, otroke, neveste, stariše in spolniti svojo dolžnost do domovine, do cesarja. Po vsem cesarstvu je bilo živahno gibanje, pa tudi britke ločitve, pri katerih se je prelilo veliko solz. Nobeden ni vedel, bo li prišel še nazaj in kaj ga čaka na Turškem med divjimi ljudmi. Akoravno so naši vojaki težko šli z domá, šli so vendar navdušeni — vzlasti slovenski, ker so šli nad Turka, ki je bil njih prednikom že toliko žalega storil.

Marsikteri je šel tudi s težkim srcem, ker je pustil domá ženó in otroke ne vedoč, kako se jim bo godilo v tem, ko bo on v Bosni orožje sukal. Za podporo takih

zapuščenih so se pak združili drugi, ki so nabirali denar za-nje; to je olajšalo vojaku srce, ker je vedel, da njegova rodovina ne bo zapuščena, toraj je imel v vojski tudi več poguma.

Sredi mesca junija se je spravljal avstrijska armada skup in nabirala se ob bosenski in hercegovski meji. Ko je bil 13. julija kongres v Berolinu končan, so bile naše čete že povsod ob meji nastavljene in čakale le še povelja, da jih prestopijo.

„Zakaj toliko priprav in takih vojnih moči, ko je grof Andraž rekel, da z dvema polkoma lahko prehodi vso Bosno?“ — tako bo morda kdo prašal.

A le tiho! Grof Andraž je brž zvedel, da je Turčija — vkljub pogodbi v Berolinu — skrivaj nahujskala mohamedance zoper avstrijsko armado in da je teh sila veliko povsod, posebno po trdnjavah, ktere hočejo do zadnjega braniti, ter da so z orožjem dobro preskrbljeni. Turčija nikdar še ni držala kristjanu dane besede, to je spoznal slednjič tudi Andraž, zato je namesto dveh polkov spravil na noge blizo 120.000 mož. Ukrenjeno pa je bilo še tako, da če bi ti ne mogli ugnati Turkov, jih pride pomagat jim še toliko ali več.

Za glavnega poveljnika je dal tej armadi cesar generala Filipoviča, vrlega vojaka in vojskovodjo; to je storil zato, ker je Filipovič sam Slovan in najbolj ve, kako gre ravnati s Slovani, to je: pomiriti Bosno in Hercegovino in ugnati turške upornike tako, da bi se ne prelilo preveč krvi, marveč se pridobila srca prebivalcev bolj z lepo kakor z grdo. Razen tega je imel desno krilo, ki naj gre v Hercegovino, komandirati Jovanovič, levo, ki se je napotilo ob iztočni strani v Bosno, general Szapary. Slovenskih vojakov je bilo največ v središči, kjer je bil poveljnik vojvoda Virtemberg, pa tudi pri Jovanovičevem

oddelku jih je bilo veliko. Szapary je imel največ Ogrov. Sestavo vseh brigad tu popisati se mi ne zdi primerno, to gre bolj v kak strogo vojaški popis te vojske.

Predno so naši vojaki prestopili meje, razglasil je Filipovič sledeči oklic do prebivalcev Bosne in Hercegovine:

„Armade avstrijskega cesarja prestopajo meje Vaše zemlje. A ne prihajajo Vam sovražno, da bi prisvojile si deželo s silo, marveč prijateljsko, da storé konec zlu, ki ga že mnogo let trpi ne samo Bosna in Hercegovina, nego tudi sosednje avstrijske dežele. Cesar je z žalostjo spoznal, da je boj prebivalcev med sabo razdjalo to lepo deželo, da vse hira in se je naselilo uboštvo po mestih in vaséh . . . Cesar tega ni mogel dalje gledati in ker Vaš (turški) car ni v stanu tukaj pomagati, obrnile so se oči evropskih držav na Vas in skupno sklenile, da Vam Avstrija pripomore do miru in blagostanja, česar že tako dolgo nimate. Vaš sultan se je vdal in izročil Vas brambi cesarja avstrijskega, svojega mogočnega prijatelja. Zatorej pride k Vam Njegova armada, a ne prinaša Vam vojske, prinaša Vam mir. Orožje naše branilo bo vsacega, zatiralo ne bo nobenega. Naš cesar ukazuje, da imajo vsi sinovi te dežele po postavi enako pravico, da se vsem varuje življenje, vera in premoženje. Stare postave veljajo, dokler ne bo novih. Preminjale se ne bodo svojevoljno, Vaših šeg in navad ne bode nihče dotaknil se, dokler se ne bode tehtno pretreslo, kaj je novega treba. Dohodki dežele se bodo rabili le za njene potrebe, zaostali davki ne bodo se iztirjevali. Naše armade dežele ne bodo strašile, prebivalcem nič žalega storile, kar bodo potrebovale od njih, plačevale bodo vse v gotovini.

Cesarju našemu so znane Vaše tuge, zato želi Vam boljše sreče . . . Zaupajte staroslavni zastavi avstrijski in sprejemajte naše vojake kakor prijatelje in poprimite se zopet svojega dela.“

Te besede Filipovičeve so bile gotovo lepe, a mohamedancev so se vendar malo prijele, kakor dobri sveti evropskih oblasti poprej turške vlade; vse je šlo v koš.

Zakaj pa so imeli Turki za vse to tako gluha ušesa?

Turek je ta, kakor ta; naj bo bogat ali revež, v visoki službi ali priprost delavec, — vsak sovraži človeka druge vere in misli, da je veliko boljša stvar od njega ter vsi drugoverci le zato na svetu, da njemu tlako delajo in ga redé. Njih sveto pismo, koran, jim celó ukaže, da ne smejo vtekniti meča v nožnice, dokler niso ljudi druge vere vseh poklali ali pa spreobrnili k svoji veri. To — se ve da — zdaj ni več mogoče, ker je mohamedancev v Evropi premalo, a drugih ljudi preveč, zato so se potuhnili, pa če bi mogli, bi razsajali po Evropi zopet tako, kakor so nekdam, kar pomnijo posebno slovenske dežele.

To velja sploh, a zdaj je bilo še nekaj posebnega.

Turški duhovniki so bili našuntali mohamedance proti „švabom“ (tako imenujejo vsacega, ki od severa, posebno iz Avstrije k njim pride), in med šuntalci je bil posebno neki človek z imenom „Hadži Loja“. Ker je ta človek pozneje tako imeniten postal, treba, da ga bralec nekoliko bolj spozná.

Rodil se je v Sarajevu in skonca ni bil nič posebnega, ker se tudi ni nič naučil. Pozneje še le se je učil toliko brati, da je mogel iz glave naučiti se nekoliko molitev (sur) iz korana, potem je napravil šolo in učil tega, kar je znal, tudi otroke. Pozneje se mu je posrečilo, po dobrotnikih dobiti toliko denarja, da je mogel potovati v Meko, k grobu preroka Mohameda. Od tod je dobil imé „hadži“, to je „romar“ in je vžival pri mohamedancih veliko spoštovanje; veljal je več nego najvišji turški uradniki, tako da je začel delati že turški vladi sami preglavice. Ko se je avstrijska armada bližala mejam bosenskim, je on najhuje šuntal mohamedance proti nji, spravil je veliko čet na noge in denar nabiral od prebivalcev s silo,

vzlasti od kristjanov. Pri bitvah ni bil nikdar spredej, ker je vse drugo prej, nego pogumen. Turški poveljnik v Sarajevu, paša Fazli, se je bal imeti zavoljo njega sitnosti, zato bi ga bil rad dal pod ključ ali poslal v Carigrad; ali zviti lesjak je to prenašlo zvedel in potegnil jo v hribe, kjer je dalje nabiral čete zoper Avstrijce. Še le ko je videl, da vse čete nič ne opravijo, marveč jih avstrijska krdela povsod tepó, je ubogal ter podal se v konak (hišo) poveljnika v Sarajevu na odgovor, a na stopnicah se mu je sprožila puška in ranil se je precéj hudo v nogo. Po tej nesreči je zopet zasedel konja in pobegnil. Kako se mu je pozneje godilo, to pride še na vrsto na svojem mestu.

Vojni načrt Filipovičev je bil: na več krajih prodreti v Bosno in Hercegovino, potrebiti deželi upornikov in zasedeti glavna mesta. Bosenska armada pod poveljstvom Filipoviča samega je imela pot proti Sarajevu, hercegovska pod poveljstvom Jovanoviča proti Mostaru.

Dne 29. julija 1878 so se pomaknile vse naše trume čez mejo.

Oddelek Filipovičev je prestopil Savo pri Brodu, kristjani so ga slovesno sprejeli, mohamedanci pa postrani gledali; vendar niso upali si upirati se z orožjem. Skušali so izročiti le nek pismen ugovor (protést) turške vlade, ktere ga pa Filipovič ni hotel sprejeti. Ta oddelek je bil namenjen ob reki Bosni proti Sarajevu, levo krilo njegovo pod poveljstvom Szarparijevim imelo je potrebiti vso vzhodno Bosno ob Srbiji, polastiti se trdnjav in združiti se s Filipovičem in drugimi v Sarajevu. Pri tem oddelku je bilo največ ogerskih polkov, slovenskih vojakov le malo.

Drugi oddelek pod poveljstvom princa Virtemberga je šel v Bosno pri Gradiški. Prehod se je tudi tukaj mirno izvršil. Nadvojvoda Janez Salvator je zasedel brž turško Gradiško (Berbir), iz ktere se je turška posadka umaknila.

Prehod cez Savo pri Brodu.

Ker bo Bosna za nas gotovo važnejša postala in gre že zdaj veliko ljudi dol, bo morda bralcem vstreženo, če imenom večih krajev, preko katerih je šla ali jih zasedla naša armada, pridam površen popis.

Turška Gradiška stoji ob iztoku Vrbasa v Savo, pa je prav slabo zanemarjeno mesto z lesenimi hišami na koléh, ker Sava večkrat iz bregov stopa. Prebivalcev je okoli 2000, čez polovico mohamedancev. Trgovina je še precéj živahna, ker je od tod glavna cesta proti Banjiluki in dalje proti Sarajevu. Nad mestom je trdnjava, ki pa je zdaj že v jako slabem stanu. Pozidal jo je maršal Lavdon, ko jo je 9. julija 1789 po 20 dni trajajočem obleganji vzel. Zdaj, če bomo Bosno mi obdržali, bo to mestice zavoljo svoje važnosti se že vzdignilo in popravilo.

Pri oddelku, ki je tu šel čez mejo in napotil se proti Banjiluki, je bilo več slovanskih polkov, med njimi tudi kranjski polk Kuhn št. 17.

Iz Dalmacije se je bil Jovanovič napotil v Hercegovino proti Mostaru; tudi pri njem je bilo več vojakov Slovencev, lovska bataljona št. 7 in 19, razen tega pri drugih oddelkih veliko.

Predno gremo naprej, treba popisati nekoliko trpljenje in težave, ktere so naši vojaki imeli koj iz začetka. Bosna ni dežela z dobrimi, trdimi in širokimi cestami, mesta in sela so redka in ob naši meji obljudena po večem z mohamedanci, ki so bili naši vojni vsaj v srcu sovražni in pred kterimi je bilo treba vedno biti na straži. Po ustaji zadnjih let je bilo krajev veliko razdjanih in požganih, tako so se morali naši vojaki že pripraviti na to, da bo treba o vsakem vremenu prenočevati pod milim nebom. Že same na sebi slabe ceste je bilo pa še deževno vreme zadnjih dni tako razmočilo, da za živino in vozove skoro niso bile, povsod so morali iti pred njimi pijonirji, da so

jih popravljali, kajti kar ni razdajalo slabo vreme, razdajali so turški uporniki, ki so začeli posamezne čete tudi kmalu nadlegovati. Kristjani so jih bili pač povsod veseli in pomagali jim, kolikor so vedeli in znali, ali ti jim niso mogli toliko koristiti, kolikor so jim mogli mohamedanci škodovati, ker so njih čete čedalje bolj množile se.

Prvi so skusili krutost mohamedancev mažarski huzarji, toraj sinovi tistega naroda, ki se je tako očitno bratil s Turki.

Filipovič se je namreč pomikal ob reki Bosni proti Sarajevu. Ob cesti ste najprvo dve mestici, Maglaj in Žepče. Prvo ima le par sto mohamedanskih prebivalcev. V zgodovini znano je le zato, ker je l. 1679 tudi princ Evgen Savojski naletel na upor in je moral mestice s silo vzeti ter tu nekoliko časa ostati. Žepče je kakih 5 ur dalje ob isti reki in ima okoli 2500 prebivalcev, večidel mohamedancev. Ob teh mestih je v sedanji avstrijski vojski tekla prva kri po mohamedanskem izdajstvu.

Prve čete Filipovičevega oddelka so bile prišle blizu do Maglaja. Tam se zvé, da se v drugem mestu, v Žepči, zbirajo uporniki, da bi zastavili našim pot. Razkropit jih pošlje poveljnik prvih čet naprej 130 huzarjev, misleč si, da se jih bodo uporniki ustrašili in jo koj popihali. Ko ta oddelek huzarjev pride v Maglaj, ga prebivalci vsaj na videz prijazno sprejmó, huzarji gredo naprej, za njimi pride častnik, ki je imel pripravljati pot z denarjem, t. j. nakupovati živeža, in je imel pri sebi 20.000 gld. Po odhodu huzarjev ga Turki zgrabijo, grozovito umoré in se polasté denarja.

Huzarji v tem previdno jahajo naprej po cesti ob Bosni, a ko se približajo Žepču, zagromé streli ná-nje od vseh strani in pri tej priči jih nekaj pade s kónj. Branijo se še s svojimi karabinarji, a ker vidijo, da je

prazno delo, odjahajo nazaj proti Magljaju naznanit to, kar se jim je zgodilo.

A tudi tukaj se je vse spremenilo. Tolovajski prebivalci, ki so jih bili prej tako prijazno sprejeli, so bili zdaj zgradili in zapažili cesto in ko se krdelo približa, ga sprejme strel iz vseh hiš, gričev, iz vsakega kota. Zadeti ljudje in konji padejo, strašna zmešnjava nastane. Premišljevanja tu ni nobenega, vsak trenutek pade kateri in če bi se opotavljali, ne uide nobeden. Pogumni huzarji prederó zagraje ter streljaje in sekaje krog sebe dirjajo kar morejo skozi sovražno mestice proti Drventu k svojemu oddelku nazaj. Do smrti utrujeni prijahajo tje, kolikor jih je še ostalo, nekaj čez 60 mož, drugi so mrtvi ali se kam zatekli.

Vse peni jeze, ko se zvé ta zakotni napad. Nemudoma ukaže Filipovič odriniti proti tolovajskemu mestu in maščevati pomorjene huzarje. Ko pa naši tje dospejo, ne najdejo nobenega prebivalca domá, vsi so bili pobegnili. Najdejo pa nekaj družega: več strašno razmesarjenih trupel nazih, brez glav — tako da se ni moglo spoznati, kaj so bili. Toda kaj bodo družega, kakor pomorjeni huzarji, katerih je slednjič 50 manjkalo!

Lahko je misliti, kak srd popade naše, brž se razkropé in lové pobegle prebivalce; tiste, pri katerih se najde kaj, kar je bila lastnina huzarjev, zadene sodba nagle smrti po krogli; med takimi, ki so bili vstreljeni, je bil celó siv starec, ker je imel na sebi čevelj ubitega huzarja. Vseh trupel niso našli, veliko so jih bili turčini pometali v reko Bosno. Mestu je naložil Filipovič vrh tega še kazni 50.000 gld., ktere so imeli plačati prebivalci do konca mesca, in jim je zažugal, da če zadnji dan denar ne bo plačan, jih bo vse izgnal, njih posestva pa prodal. Tako je bilo prav! Vendar jim je pozneje spregledal to kazen, zakaj, se ne ve.

Ko so na ta način vkrotili izdajski Magljaj, napotili so se ob reki Bosni dalje proti Žepču, a z večo previdnostjo, kakor prvokrat. Pot ta je bila težavna, cesta tako slaba in po upornikih pokvarjena, da so si jo morali sproti popravljati in delati. Vreme je bilo slabo, tudi so jim turčini vso pot nagajali — tako da so morali naši vselej prej potrebiti goščavo in višine ob cesti, predno je mogla glavna četa naprej.

Pri Žepču so jih uporniki ustavili, boj je trajal več ur, a poslednjič je hrabrost naših zmagala divjost Turčinov vzlasti, ko so zapele naše izvrstne (Uchatiusove) kanone. Turki so bili dobro oboroženi, to je bil dokaz, da se ne upirajo sami po sebi, marveč dobivajo skrivaj izdatne podpore od turške vlade. Res so v Žepču med drugimi vjeli naši tudi čez 400 mož pravih turških vojakov; ti so se pač izgovarjali, da so jih uporniki k vojski prisilili, ali kdo jim bo to verjel? Vendar so jim prizanesli in jih odgnali kot vjetnike v Avstrijo; z drugimi pa so ostreje ravnali. — Turka je tu veliko padlo, nekaj ga pa vbežalo, a tudi med našimi je kosila smrt in precéj jih je bilo ranjenih.

Po tej večji praski je Filipovič pustil posadko v mestu, razen tega se je zavarovala cesta kolikor mogoče, da se more živež in streljivo po nji za armado voziti. Povsod so se tudi napravljalje vojne pošte in napeljeval se telegraf.

Filipovič je bil sklenil tepene upornike nemudoma poditi, da nimajo časa zbirati se, hotel je pa tudi rojstni dan našega cesarja slovesno obhajati v glavnem mestu Bosne, v Sarajevu; zato je ukazal naprej in le naprej proti Zenici.

Predno pa on s svojim oddelkom tje pride, imamo priliko ozreti se tudi po drugem bojišči.

Oddelek (divizija) vojvode Virtembergga, pri katerem je bil, kakor smo že slišali, tudi kranjski polk Kuhnov, se je napotil proti Travniku. Tudi on je prestopil Savo 29. julija in potem koračil naprej ob reki Vrbasu. Trpel je veliko, najprej po vročini, potem po dežji in slabih potih.

Prvo mesto ob poti je Banjaluka. Tukaj ni bilo nobenega boja, prebivalci so jim prišli naproti jih pozdravit in kranjski polk je bil prvi, ki je 31. julija stopil v mesto, za njim Hrvatje in Dalmatinci. Zjutraj ob treh so pa že odrinili naprej, le Dalmatinci so ostali za posadko.

Pri tej priliki si tudi mi lahko ogledamo mesto nekoliko natančneje.

Banjaluka stoji ob reki Vrbasu tam, kjer se stekate vodi Vrbanja in Crkvina vá-nj. Vrbas jo deli v dva dela, veči in starejši je ob levem bregu. Zavoljo veliko visokih in tanjkih minaretov (stolpov turških mošej ali cerkev) in košatih dreves je mesto lepo videti. Trgovina je bila tu od nekdaj živahna, posebno z žitom, ktereга se v rodovitni dolini veliko pridela, s tobakom, konji in prešiči. Prebivalcev je imelo mesto prej okoli 20.000, med njimi 16.000 mohamedancev, 2500 pravoslavnih grkov in 1500 katoličanov. Grki imajo eno cerkev, katoličani tudi eno, razen tega je samostan Trapistov s cerkvijo, samostan usmiljenih sester, ki imajo katoliško dekliško šolo, mohamedanska in srbska šola. Mohamedani imajo več cerkev, med njimi ena najlepših v Bosni je Feradjeva, ki je tudi zgodovinsko imenitna. Kako je bila zidana bo posebno mikavno Slovencem.

Turški paša Ferad je l. 1576 ob Radoniji na Hrvaškem potolkel avstrijsko armado, kateri poveljnik je bil general grof Eberhard Auersperg. Tega so Turki v vojski ubili po hudi brambi, njegovega sina Engelberta

pa živega vjeli. Za tega je zahteval Ferad-paša odkupnine toliko, kolikor bo stala lepa mošeja, ki se bo po njem — Feradu — imenovala. Da bi mladega grofa rešila turške sužnosti ali grozne smrti, je grofova rodovina privolila v to in tako se je zidala ena najlepših turških cerkev v Bosni na stroške kranjskih grofov Auerspergov. Zavoljo tega je pričakovati, da bode zdaj, ko bo dežela postala naša, ta krasni hram premenjen v katoliško cerkev, kar se po vsi pravici spodobi.

Mesto je skoro na uro daljave raztegnjeno, ob njem so bile že večkrat bitve, tako l. 1527 in 1688 med Turki in Avstrijci. Najhujša je bila 4. avgusta 1737, v kateri so bili Avstrijci potolčeni, 1000 jih je ostalo mrtvih, drugi so se rešili ponoči in bežali v Gradiško, od tod pa prepeljali se v Slavonijo. Toraj je zemlja tu že veliko krščanske krvi pila.

Tudi letos ni bilo brez boja tukaj, ker so pozneje turčini napadli našo posadko, kar bomo že še slišali. Zdaj gremo za našo armado, ki se od tod pomika naprej proti Jajcu.

Do 4. avgusta naši na svojem potu niso naleteli na noben upor, turčini so se jim povsod umikali. Še le ponoči med 4. in 5. avgustom, ko so pred Varcarevem napravili si pod milim nebom šotor, so se slišali streli na naše sprednje straže, ki pa niso napravili nobene škode, ker so turčini preslabo merili. Zjutraj so jih razpodile naše kanone.

Vse huje je bilo pri Varcarevu. To mestice ima 2200 prebivalcev, mohamedancev je nekoliko čez polovico, drugi so katoličani in pravoslavni. Kupčije je največ z žitom.

Tukaj so se uprli turčini in bilo je trdovratno streljanje. Vendar naši niso veliko zgubili. Od kranjskega

polka je padel tukaj prvi častnik, nadlajtenant Doxat, iz Postojne domá, po sovražni krogli zadet. Morda bi bilo še huje, a naši šrapneli (krogle iz kanón, ki imajo v sebi še čez 100 drugih in smodnika ter se razpočijo nad glavami sovražnikov, da ti padajo ko snopi) so jih razgnali in Varcarevo je bilo kmalu zasedeno po naših.

V tem boji je tudi ta oddelek skusil, kaka zver je turčin. Mrtve in ranjene so strašno razmesarili, kdor jim je živ prišel v pest, so ga zaklali in razsekali. Če je kdo kje zaostal, brž so planili po njem in ga pobili. Taka grozovitost je tudi naše silno razkačila, o pardonu v boji ni bilo več govorjenja. Pri prestopu meje jim je bilo pač strogo ukazano, lepó ravnati z vjetimi, z ranjenci pa tako, kakor s svojimi; to se je godilo, a ko so naši poveljniki sami videli, kako turčini dobro z najhujšim povračajo, bilo je prizanesljivosti konec in razglašena je bila nagla sodba. In to je bilo potrebno, ker z lepo se s tem rodом ne dá nič opraviti. Ostrost je ostrašila divjake in zakotnih napadov je bilo odslej veliko manj.

Daljna pot je bila težavna za noge, a na sovražnika niso več naleteli, ker je povsod bežal. Vedelo pa se je, da se bo ustavil pri Jajcu, toraj je bilo tam pričakovati srditega boja. To mesto je važno, ker zapira pot proti Travniku.

Zjutraj 7. avgusta so dospeli do Jajca. Po krščanskih Bošnjakih zvedó, da je Turkov v mestu in krog njega dobro vtaborenih blizo 10.000, naših pa je bilo došlo tje komaj 4000 mož. A kdo ima strah? Nihče ne! Brž se jamejo pripravljati za boj, ker po slabih potih in stezah konji ne morejo vleči težkih kanón na prave prostore, vlečejo jih ljudje in voli; težko je šlo, a šlo je. Turki so pričeli boj, ki je trajal celih 9 ur.

O tem srditem boji piše kranjsk častnik tako-le:

„Čeravno nas je bilo še manj ko polovico od sovražnika, se nismo vstrašili. „Le naprej, nazaj ne!“ je donelo navdušeno iz vseh grl in tako se lotimo vraga ob devetih zjutraj. Razprostremo se na 3000 korakov široko, štiri kanone začno pljuvati smrt sovražniku in tudi pôk naših pušk traja do pol sedmih zvečer. Turški uporniki, katerim se je bilo pridružilo tudi 300 mož prave turške vojske, so nas hoteli zajeti od strani in zagnati nas v jezero poleg mesta. To pa smo mi o pravem času zapazili in jih prehiteli, prijeli jih od zadej in od strani s tako silo, da so tekli, kar so mogli; vsi niso vtekli, veliko jih je obležalo, ker so dobili svinca v život. Pobili smo jih 350, čez 600 pa našli še ranjenih. Veliko več so jih turčini bežeči še seboj vzeli. Naših je bilo mrtvih le 20, ranjenih pa 95. Kranjski fantje so se bili kakor levi; pogosto je bilo slišati: „rajši sem mrtev, kakor da se umaknem.“ Naš poveljnik, vojvoda Virtemberg, je rekel: „Sedemnajstemu pešpolku (Kuhnovemu) se imam zahvaliti, da nismo plavali po jezeru in njegove vode pili.“ — Se ve, da so se enako hrabro obnašali tudi drugi in konec je bil ta, da smo zvečer vzeli trdnjavo in vjeli vse, kar je bilo v nji in ni prej ubežalo. Med vjetimi je bilo tri bataljone redne turške vojne, kar je znamenje, da se Turčija ne more ali noče držati berlinske pogodbe in podpira upor ne le z orožjem, marveč tudi z ljudmi. V trdnjavi je bilo veliko streljiva, 4 kanone in 3 turške zastave smo zajeli.“

Temu popisu bitve ob Jajci pridamo še popis mesta in njegovih imenitnosti.

Mesto Jajce ima svoje ime najbrž od tod, ker je zidano na griču jajcu podobnem, ob levem bregu reke Vrbas. Prebivalcev ima okoli 3500, med njimi je 300 mohamedanskih rodovin, vsi drugi so katoličani; prvi bivajo

v trdnjavi, drugi zunaj nje po predmestjih. Mesto je po naravi jako lepo in ima sredi celó slap, ki pada v reko Vrbas. Lepa je tudi okolica njegova. Zidali so ga v začetku 15. stoletja Lahi, ko je bil še Hrvoja véliki vojvoda Bosne, in obdali ga z zidovjem: Zadnji kralj Tomaževič ga je še huje vtrdil, in takrat je bilo mesto celó stolica kraljev.

L. 1463 se je Jajce vdalo z lepo sultanu Mehmedu, pa kralj Matija Korvin (kralj Matjaž) ga je še tisto leto zopet Turkom vzel, in še le l. 1527 je prišlo popolnoma v turško oblast. Potem je zemlja okrog mesta pila že veliko krvi, posebno ko so bili Ogri in Hrvatje tam gospodarji.

Katoličanom je to mesto posebno znamenito še zavoljo tega, ker je tam živel in umrl evangelist sv. Luka. Truplo njegovo so takrat, ko so Turki vzeli mesto, frančiškani prenesli v Benetke, kjer zdaj počiva.

Drugih imenitnosti Jajce nima, zato se ne mudimo dalje v njem. Zdaj je namreč mesto zanemarjeno, kakor vsako turško, ker Turek za snažnost nič ne stori, kristjan pa tudi ne mara delati za Turka, če k temu ni prisiljen. Če bo pa Bosna ostala naša, bo gotovo to mesto najlepših eno, ker ima preko sebe jako lepo jezero.

Mestice smo si ogledali, idimo dalje za brigado, ki je, pustivši tu posadko, napotila se proti Travniku.

Zavoljo dosedanjega upora, in ker je tudi veliko Turkov še ušlo naprej, se je bilo bati hudega upora v Travniku, ki je najmočnejša trdnjava v Bosni in kjer so Turki že o začetku ustaje v Bosni in Hercegovini kupičili ljudi in orožje.

Travnik je v ozki dolini ob reki Lašvi naslonjen na goro Vlašić, eno najviših v Bosni in ima okoli 16.000 prebivalcev, po veliki večini mohamedancev, potem katoličanov,

grkov (starovercev), judov, ciganov. Trdnjava, po kralji Tvrdku II. zidana, je še močna, tudi je tam kasarn za najmanj 4000 mož vojakov. Prebivalci stanujejo večidel zunaj obzidja trdnjave v štirih predmestjih.

Ta trdnjava je bila v prejšnjih časih skala, ob kateri si je bilo lahko zobé in glavo razbiti. A zdaj, ko je imela naša armada tako dobre Uhacijeve (Uchatiusove) kanone, so turčini spoznali, da iz Gučanske in Bukoviške gore je lahko oškropiti vso trdnjavo, so se premislili in odšli — tako, da so naši 11. avgusta to mesto dobili brez vsakega boja. Turčini so bili po krvavih skušnjah zgubili ves pogum. Videli so, da sebi nasproti nimajo bojazljivcev, marveč pogumne in dobro izurjene vojake; največi strah so imeli pa pred „Uhacijevci“, ki so jim toliko ljudi pobili, „le brez tistih cevi — so kričali našim čez grape — pridite k nam, vam bomo že pokazali, po čem je kri!“ Te cevi pa so našim bile dobre, brez njih bi jih bilo veliko več padlo, ker so bili skonca proti sovražniku skoro povsod v manjšini.

Ko je bilo mesto vzeto, ostal je kranjski polk v njem za posadko, drugi polki pa so šli naprej proti Sarajevu.

Najslabše se je godilo oddelku Szapary-jevemu. Ta je od Doboja, mestica ob Bosni, v katerem je imel l. 1697 princ Evgen Savojski svoj tabor, vkrenil ob vodi Spreče preko Gračаницe in dólne Tuzle proti Zvorniku, da bi vsa ta mesta vzel in zasedel ter od srbske strani prišel v Sarajevo. A to je bila žalostna pot. Strašno so trpeli vojaki po hudem vremenu, slabih potih, največ pa po Turkih, ki so ta oddelek najhuje napadali. Zavoljo vednega deževanja še tudi vozovi z živežem in streljivom niso mogli jih dohajati po razmočenih cestah in tako so imeli ti vojaki, po večem Ogri, res prav križevi pot. Ta brigada je bila premajhna, to so Turki kmalu spoznali

in po prvih srečnih napadih so dobili tak pogum, da so od vseh krajev skupaj vreli in ustavili naše, ki so se morali umakniti nazaj do Doboja zgubivši skoro deseti del vojakov. Le izvrstne Uhacijeve kanone so zabranile, da se jim ni še huje godilo. Uporniki, katerih je bilo tukaj največ, so jih gnali do Doboja in jih še tukaj 16. avgusta z vso silo napadli. Boj je bil hud, zguba na naši strani velika, padla sta celó dva majorja; a slednjič so se vendar turčini morali umakniti hrabrosti naših. Tri dni pozneje so prišli Turki zopet nad njega, a so bili hudo tepeni, ker je med tem Szapary dobil pomoči. Zdaj se je mogel še le oddahnuti po velikih težavah, ker mu je Filipovič še naprej pošiljal pomoči, kajti če bi bili Turki pregnali ga iz Doboja, bi bili lahko zaprli cesto od Broda do Maglaja in Filipoviča odrezali ter prišli mu za hrbet. Izmed vseh oddelkov je imel Szapary-jev največ zgube ljudi.

Pustimo Szapary-ja v Doboji, da se spočije in pripravi na novo pot proti Zvorniku, in pogledjmo v Hercegovino.

Jovanovič je na svoji poti do Mostara našel le malo upora; samo 4 vojaki so bili ranjeni. Toraj je zasedel že 7. avgusta to glavno mesto Hercegovine, krščanski prebivalci so mu prišli veseli naproti in se podvrgli zastavi avstrijskega cesarja, turčini pa so se potuhnili, ker si niso nič upali storiti. Več jih je pobegnilo proti močni trdnjavi Stolcu (Stolac), kjer so mislili upreti se.

Ta oddelek je imel nalogo vzeti vsa močnejša mesta in pobrati prebivalcem orožje, da bo dežela pomirjena. Jovanovič je toraj brž poslal posamezne čete na razne kraje izpolnit ta posel. A odslej ni šlo več tako gladko, Turki so pokazali ostreje zobé.

Namen te knjige ni, vsako prasko posebej in natančno popisovati. Le to bodi omenjeno, da so tudi tukaj

naši vojaki hudo trpeli po vremenu in po sovražniku, ktereга se je bilo po goratih krajih veliko nabralo.

Najprej so vzeli Stolac. To mesto je 6 ur od Mostara in ima precéj močno trdnjavo, ki je bila l. 1844 na novo dozidana. Prebivalcev šteje okoli 3600 mohamedancev in pravoslavnih.

Naj dobi na tem mestu prostor pismo slovenskega vojaka, lovca, ki popisuje nekoliko, kako se je našim vojakom tukaj godilo. To pismo se glasi:

„Dne 5. avgusta se nas je zbralo pred Mostarom tri brigade in drugi dan smo pod poveljstvom Jovanovičevim marširali skoz mesto, kjer so nas kristjani sprejemali z navdušenimi živijo-klici, Turki pa nas molčé prav grdo gledali. Tukaj smo hodili dalje časa sem ter tje, 12. avgusta pa odrine bataljon „Este“ št. 12 proti Stolcu, da ga zasede, kar se tudi zgodi brez upora. Ali komaj je v trdnjavi, že ga obkoli veliko število turčinov tako, da ne more nihče ven. Naši so v hudih stiskah, zmanjka jim vsega, šest dni trpé hudo žejo in lakoto; če ni kmalu pomoči so pogubljeni vsi.“

„V tej sili se preobleče pogumen častniški namestnik, ki je dobro srbski znal, v Turka, opaše si turško orožje, obrije glavo, vojaki ga spusté ponoči na vrvi čez zidovje in ko je na tleh, začne srbski peti in gre v šotor upornikov, da bi skoz njih rajde prišel v Mostar in naznanil Jovanoviču silo posadke v Stolcu. A Turki ga pridržé, čeravno ga ne spoznajo, in moral se je še bojevati proti nam. Vendar jim uide in pride k nam.“

„Ko general zvé, v kaki zadregi je posadka v Stolcu, pošlje jej brž pomoči in mi odrinemo 16. avgusta proti Stolcu. Za Domanovičem zadenemo ob sovražnika za klanecem, a ko nas zagleda, beži. Turek teče širokih korakov tako, da je ves pri tleh. Mi gremo za njim, a prehití

nas noč in prenočiti nam je pod milim nebom. Zjutraj zgodaj nas pa napadejo turčini z velikim krikom in bijemo se ves dan, 14 ur smo v ognji. Ne morem povedati, koliko krogel je frčalo čez mene in memo mene, a zadela me ni nobena. Ker smo bili dobro skriti, naših ni padlo več ko 3, 7 pa je bilo ranjenih. Od topničarjev, ki so nam bili za podporo in dobro pokali v Turke, je padel eden, 3 so bili ranjeni. Turkov je padlo okoli 100, pa so jih zmiraj seboj jemali. Tako smo na tem kraji ostali tri dni in čakali za nami gredoče brigade; ganiti se nismo mogli, ker nas je bilo premalo in so Turki streljali po vsakem, ki so ga zagledali. Bili smo v hudi zadregi in naš poveljnik je bil to naznanil brigadi; iz zadrege nas rešijo tirolski lovci. Ko jih Turki zagledajo, popusté svoj stan, a napadali so še ponoči vozove z živežem in streljivom, ki so šli za nami, in so jih nekaj nam vzeli. Mi zvemo to, jih primemo in razkropimo, vasi pak, v katerih se je to zgodilo, zažgemo, da gorijo kakor nekđaj Jeruzalemsko mesto; tako smo izgnali tolovaje ven. V tem boji je Tirolcev padlo 8, ranjenih je bilo okoli 50; padlih turčinov nismo šteli.“

„Tako tepén je sovražnik bežal proti Stolcu, mi pa za njim. Doide nas 21. avgusta tudi brigada, ki si je enako nam morala pot skoz sovražnika še le streljati. Čeravno nas je bilo veliko, vendar ne vem, kako bi se nam bilo godilo v boji, ker nam je šlo zelo trdo, če bi o važnem trenutku ne bil nam prišel katoliški župnik (fajmošter) Mušič s krdelom kakih 2000 mož Hercegovcev na pomoč. Ta je prijel turčine od zadej, njegovi junaki so padli čez nje kakor volkovi in kmalu so bili Turki razbiti; Mušiča se boje kakor vraga.“

„Posadka v Stolcu je bila odrešena, mi smo jej pripeljali živeža in streljiva ter ostali tam še do 25. avgusta,

potem pa šli nazaj v Mostar. Na potu nas je vedno dež pral, mesec dni že nismo spali drugje kakor pod milim nebom. Vendar naš pogum ni upadel, bomo že še pokazali obritim turčinom, po čem je slovenska kri.“

„Naj dodam tukaj še dogodbo, ki se je zgodila dan potem, ko smo vzeli Mostar.“

„Kompanija lovcev gre iz mesta na vaje pod poveljstvom svojega stotnika. Dve uri zunaj mesta ustavi stotnika stara ženska, ki ga prosi, naj ne hodi dalje, ker je tu blizo skritih veliko veliko Turkov. Stotnik pa reče, da se jih ne boji, ter se pomika s kompanijo dalje. Ali naj bi bil ubogal jo, rešil bi bil življenje sebi in veliko drugim. Komaj četrť ure dalje namreč ob ovinku plane velika druhal nad-nje, v trenutku so obkoljeni od vseh strani in v hipu leži 87 mož na tléh. Kdor more, se pobere in beži, gorje pa vjetim! Tolovaji jih zverinsko trpinčijo, živim režejo meso iz života, nosove, ušesa, slednjič glave in ude života tako, da je groza popisati vse to. Stotnik je bil dobil brž tri kroglice v život, a ker je še živ, ravnajo ž njim enako nečloveško, razmesarjenega trupla ni bilo več poznati. Poklanim pobero vse in razmesarjena telesa pusté naga na bojišči. Rešilo se je le okoli 30 mož, vsi drugi od te kompanije so na tako grozni način poginili. — Tudi naših lovcev so bili Turki vjeli in skoro še grozovitnejše ravnali ž njimi.“

To pismo ob kratkem popisuje, s kakim zverinskim sovražnikom so se imeli naši tudi v Hercegovini boriti in koliko so pri tem trpeli. Kmalu se je spoznalo, da ima — kakor Szapary tudi Jovanovič premalo vojakov, toraj so tudi njemu iz Avstrije pomoči poslali.

Da se ne bomo pozneje vračali nazaj na bojišče v Hercegovini, bodi tukaj na kratko povedano, kako je Jovanovič zasedel vso to deželo.

Pri Stolcu tepeni Turki so ušli na Črnogoro, kjer so jih Črnogorci vjeli, razorožili in zaprli. Pa še jih je bilo veliko tam, dežela je gorata, toraj so se lahko skrivali. Če ne bi bili našim pomagali krščanski ustajniki pod vodstvom Mušiča, Babiča in drugih, ki so vse steze poznali, bi bilo potrebljenje Turkov še težje. Pri vsem tem je bilo še mnogo krvavih prask tu in tam, katerih pak ne bomo obširneje popisovali. Le to bodi rečeno, da je šlo težko naprej, vojaki so veliko trpeli, a vendar — šlo je, hrabri naši vojaki so prestali vreme in sovražnika.

Dne 28. avgusta se je brez boja podalo Nevesinje. To mestice, dobro vtrjeno ob potoku Drinovniku, ki se nedaleč od tod izliva v reko Neretvo ima 1200 večidel mohamedanskih prebivalcev, po planjavi pa okoli 2500 kristjanov po vaséh. Mestice je imenitno zato, ker se je tukaj vnela prva ustaja v Hercegovini.

Nekoliko pozneje se je podalo tudi Trebinje, ko so uporniki že obupali, trdnjava Klobuk pa Črnogorcem.

Trebinje, v teh bojih glavno zavetje Turkov, ki so se tu branili ustajnikov in Črnogorcev, je trdnjava, zidana ob reki Trebinjšci in ima okoli 4000 prebivalcev mohamedanskih, katoliških in pravoslavni. Kraj je lep in skoro južen, od dalmatinske meje do mesta je le kakih 6 ur.

Klobuk je majhna, a močna trdnjava ob cesti od Gačkega proti Trebinju, okoli nje se je že v bojih kristjanov s Turki veliko krvi prelilo. L. 1806 je po izdaji tukaj padlo veliko Rusov; vse so bili Turki neusmiljeno posabljali.

Ko so bila vsa važnejša zavetja turčinov v naših rokah, se je pričelo razoroževanje prebivalcev in začetkom oktobra je bila vsa Hercegovina toliko pomirjena, da se je moglo spustiti veliko armade domú; ostale so le posadke

po mestih in trdnjavah čez zimo. Kaj bo spomladi, se še ne vé, ker je veliko upornikov ušlo v Albanijo.

Predno iz Hercegovine, o kateri smo s popisom dogodob daleč naprej ušli, gremo nazaj k armadi Filipovičevi, oglasimo se še v Banjiluki.

To mesto, ki je bilo, kakor smo že prej videli, naše vojake 31. julija radostno sprejelo, se je pozneje pokazalo tako kakor Magljaj. Turek je Turek, bodi si tu ali tam. Naši Dalmatinci in Istrijanci so bili tu ostali za posadko, v bolnišnici je bilo mnogo ranjenih in bolnih. Turki, čeravno so naše grdo gledali, so vendar bili mirni do 14. avgusta. Isti dan pa se jih privlačilo od vseh strani toliko, da jih je bilo blizu 3000, in napadejo našo posadko, ki še 1000 mož ni štela. Krvav boj je bil od jutra do ene ure popoldne. Našim je trdo šlo, povsod so se po hrabri brambi morali umikati nazaj in stiskati se slednjič v grad. Tem bolj je pa divjala turška druhal, že se je bila navalila celó na bolnišnico, ker tej zverjadi ni nič svetega. Pogubljeni so naši, če ne pride pomoči.

Kar prileti šrapnelj iz naših kanón in več Turkov leži na tleh; brž potem prileti še eden, za njim drug, tretji itd.; v minuti časa je polno Turkov v krvi na tleh, strašno rujovenje, kakor divjih zverin, se čuje in še predno pride oddelek, ki je bil iz Gradiške na pomoč poklican, v mesto, jo popihajo turčini žugaje, da bodo že še vse poklali, ker jih bo drugič prišlo več. „Če bi ti psi le kanón ne imeli — tako so škripali z zobmi — bi jih bili mi danes vse razsekljali.“ — Tudi drugod so upili; „Pridi na nož, kavr, če imaš pogum, ti bom že čeva namotal ná-nj.“

Tako je bila posadka Banjeluke rešena, general Samec je dal ostro preiskati vse hiše po orožji in vstreliti 14 meščanov, katerim je bilo dokazano, da so bili pri napadu. Turki so bili razkropili se na vse strani, a vendar

so se jeli zopet zbirati okoli mesta. Toda ker je bila naša posadka pomnožena, niso si upali z novega napasti mesta, pač pa so zažgali ga na več krajih. Ogenj je bil, ker so hiše večidel lesene, hud in se bližal bolnišnici tako, da so morali naše bolne in ranjene prenesti v vojaško kasarno ter tam biti z njimi 4 dni. Še le, ko je bilo vse pogašeno, so jih prenesli v bolnišnico nazaj. Odslej je bilo vse mirno, noben Turek si ni upal več napasti mesta.

Zdaj je čas, da gremo zopet za Filipovičem, ki se je bil napotil ob reki Bosni naravnost proti Sarajevu.

Od Žepča do Zenice je imel pač boje, a ne hudih. Turki so se povsod ustavljali, kjer je bilo le mogoče, vendar je prodril z majhnimi zgubami do Zenice, kjer je bil potem glavni stan.

Zenica je ob levem bregu reke Bosne in ima blizu 2600 mohamedanskih in pravoslavni prebivalcev, katoličanov le 100. Tukaj je taboroval jeseni l. 1697 princ Evgen s svojo hrabro armado na poti proti Sarajevu. Toraj je ta kraj znamenit zdaj po dveh vojskovodjih: princu Evghenu in Filipoviču.

Armada je šla od tod naprej, imela 15. avgusta hud boj s Turki pri Kakanji ter vrgla sovražnika po majhni zgubi proti Visoki nazaj. Kakanj je malo vreden kraj, pač pa na njegovem pokopališči leži mož, ki je prvi vpeljal v Bosni obresti od denarja; zato vsak, kdor memo gre, vrže kamen na njegov grob.

Po boji pri tem kraju je gnal general Tegethof Turke proti Visoki, kjer jih je tudi dobro našeškal ter pomaknil se naprej in zasedel višave.

Visoka ima 3200 prebivalcev, med njimi 2500 mohamedancev, drugi so pravoslavni. Nekdaj je na hribu poleg mesta bil frančiškansk samostan, pa so ga Turki požgali. Od tod do Sarajeva je še 10 ur.

Turki so, spoznavši važnost tega kraja za Sarajevo, zasedli vse više kraje krog njega, toda vodje naših so to že naprej vedeli, toraj so jim prišli za hrbet, jih pregnali z vseh višav in zasedli te sami s kanoni. Tako je bila Visoka premagana in pot proti Sarajevu odprta.

Rad bi bil Filipovič našemu cesarju za god 18. avgusta poslal poročilo o vzetji Sarajeva, zato je pritiskal naprej in le naprej. Že 18. avgusta so se od vseh strani približali mestu, drugi dan jim je gosta megla pomagala, da so prišli brez boja vsak na svoje mesto, in potem se je pričelo streljanje iz kanón na trdnjavo od vseh strani tako, da so turške kanóne morale umolkiniti. Naši pešci so na to od vseh krajev drli v mesto, kjer se je pa med njimi in prebivalci vnel tako hud boj, da se še popisati ne dá. Iz vsake hiše, iz vsakega okna, iz vsake luknje so streljali na naše, besne turške ženske in celó ranjenci so streljali, bodli in sekali, otroci pa metali kamenje in druge reči po naših vojaki. To je trajalo do poldveh popoldne. Če bi bili naši vse povračali, kar se jim je zgodilo, koliko več turške krvi bi bilo teklo! Se vé, da pri tako divjem boji zgube naših niso bile majhne, a vendar s turškimi v nobeni primeri. Ubitih je bilo naših 56 mož, ranjenih 292. Turkov je padlo vsaj petkrat več. V trdnjavi so dobili 27 kanón.

Dne 19. avgusta, toraj dan pozneje, kakor je bilo skonca namenjeno, je dobil naš cesar od Filipoviča za god to-le vezilo:

„Sarajevo je naše!“

Za to lepo in veliko vredno vezilo se je cesar brž zahvalil po telegrafu in izrekel hvalo glavnemu poveljniku in vsi armadi.

To je bil vesel dan v Sarajevu, ko so obhajali cesarjev rojstveni dan! Vsi kristjani, ki so bili prej v

velikem strahu, da bi jih Turki ne poklali, so si oddahnili, privrelo je tudi brez števila ljudstva krščanskega iz okolice in vse je navdušeno klicalo:

„Bog živi našega cara Franca Jožefa!“

„Sarajevo je naše!“ Ta klic se je razlegal po vsem cesarstvu ter povsod vzbujal veselje, kajti ko je padla glava, morala je biti kmalu tudi vsa Bosna naša.

Ali z glavnim mestom ni bilo še vse pridobljeno. Uporna pošast imela je več glav, srednja jej je bila odsekana, druge pa so še zelo žive. O srbski meji, v kotu med Savo in Bosno, kjer je bil Szapary na Doboju nazaj potisnen, in v Krajini, pri Livnu, Bišću in Ključu je upornikov še vse mrgolelo, dá, Filipovič je bil še sam v nevarnosti, da bi mu ne prišli za hrbet. General Szapary mu je dan na dan poročal, kako ga Turki napadajo, skoro ga ni bilo dné, da bi bil imel mir; komaj komaj jim je branil, da niso vzeli ceste ob Bosni. Zato mu je Filipovič brž poslal pomoči in tudi iz Broda mu je došlo več novih krdel. Do 4. septembra se je le branil in odbijal napade, kar je stalo veliko ljudi, ta dan pa je, ko je bil že dosti močan, zgrabil sam Turke, da bi jih popolnoma prepodil od desnega brega reke Bosne.

Boj se je začel opoldne in trajal do trde noči, pa ni bil končan, ker so bili Turki močno vtrjeni. Drugi dan pa so naši vendar pregnali jih, da so se deloma razkropili, deloma pa umaknili za reko Sprečo. Naših je padlo 64, ranjenih je bilo 342 mož, 34 se jih je zgubilo, menda so prišli Turkom v pest.

Zdaj je Szapary vdaril za njimi na vse kraje in njegove čete so deloma celó brez boja jemale trdnjavo za trdnjavo, mesto za mestom ter razoroževale prebivalce, ki so se radovoljno podajali. Kristjani so tudi tu sprejemali avstrijske vojake z veseljem. Tako so se podala

mesta Bjelina, Gračanica, Dolenje Solí (Tuzla), Srebrenica, Zvornik in po hudem boji tudi Brčka ob Savi. Upornikov se je prijel strah, povsod so bežali, iz Zvornika jih je ušlo čez 1000 na Srbsko, kjer so jih srbski vojaki razorožili in pridržali.

Oglejmo si tudi tu imenovana mesta vsaj površno.

Bjelina je na Orlovem polji med Savo in Drino blizo naše meje in močna trdnjava proti Srbiji, ima okoli 6500 prebivalcev in zmiraj veliko vojaško posadko. V zadnji vojski so jo Srbi večkrat prijeli, a je niso mogli vzeti.

Gračanica je zidana ob bregu na obeh straneh vode Gračanice, ima 3500 večidel mohamedanskih prebivalcev in dobre gorke toplice.

Dolnje Solí (turški Tuzla) so ob reki Jali, mesto ima 7500 prebivalcev, med njimi samo 50 krščanskih rodovin; kupčija je živahna z živino in žitom, posebno s soljó, ki se tu iz solnih studencev prideluje in za ktero se na leto skupi do 30.000 gld. (Od tod ime „Solí“.)

Srebrenica je v ozki dolini med visokimi hribi ob srbski meji, reka Križevica teče memo. Ima dva precej vtrjena grada in 2500 prebivalcev. Nekdaj je bil tukaj samostan frančiškanov, pa so ga Turki razdjali. Kraj je gorát, prideluje se veliko tobaka in zemlja ima v sebi obilno rude. (Od tod ime „Srebrenica“.)

Zvornik, 8 ur od Srebrenice, je v dolini ob reki Drini tik srbske meje zelo raztegnjena trdnjava s 7500 prebivalci. Zgornjo trdnjavo so bili l. 1688 vzeli Avstrijci, drugo leto pa zopet zgubili. L. 1717 so bili tukaj Avstrijci po Turkih hudo tepeni, čez 3000 jih je umrlo junške smrti, 300 vjetih pa je dal turški poveljnik paša Osman Čuprilić na kosce razsekati. — Letos so naši dobili tam še 48 kanón.

Avstrijski vojaki nasade zastavo na trdnjavi v Sarajevu

Brčka je trgovsko mesto ob Savi tam, kjer teče v njo reka Tinja, in ima okoli 3000 prebivalcev razne vere. Trgovina je živahna, posebno s češpljami (slivami), ki gredó od tod po vsem svetu. Posavske ladije imajo tu postajo.

Tako je tudi general grof Szapary ugnal Turke povsod in proti koncu septembra je bila dežela med Bosno, Savo in Srbijo razorožena, turških upornikov nikjer več. Njegova divizija je imela največ trpeti in zgubila tudi največ ljudi. Ta kraj je namreč skoro vseskozi gorat, toraj je bil za naše vojake težaven, Turkom pa ugoden, ker so jim ozke doline in visoki hribi za zavetje dobro služili.

Ko je imel Szapary ves ta obširni kot v svoji oblasti, je lahko napravil zvezo med svojim in Filipovičevim oddelkom.

Filipovič v tem ni mirno sedel v Sarajevu. Ko so se bili prebivalci podvrgli našemu cesarju, je sestavil tudi tu, kakor povsod, mestne gospóske, da ostane vse v lepem redu. Ukrenil je, da izhaja vladni časnik v srbskem jeziku za poduk in izražanje željá narodovih. Pa tudi meč pravice je zasukal, to se je videlo skoro vsaki dan, ko so tolovaji in morilci padali pod svincem. Njegov oklic do prebivalcev je povdarjal, da je pred avstrijsko vlado enaka pravica vsakemu, bodi si mohamedanec, kristjan, ali kakoršne koli vere. Preiskati je dal vse mesto po orožji in tolovajih, ki so se celó po haremih (prostorihi samo za turške ženske) in turških cerkvah skrivali, in kdor je bil zasačen z orožjem v roki, zapadel je smrti. Vse to je pomagalo, da je bilo mesto kmalu v redu in pomirjeno, a še je bilo dosti dela na jugovzhodni strani Bosne, kjer so uporniki imeli še trdna gnjezda Rogatico, Fojnico, Čajnico in Višegrad.

Rogatica ima čez 2000 zelo premožnih prebivalcev, okoli nje je veliko begov, ki so ljudem druge vere zelo sovražni, nestrpljivi.

Fojnica je edino mesto v Bosni, kjer je katoličanov več ko mohamedancev; obojih skup je okoli 2500. Katoličanov je zato več, ker so delavci; tukaj se namreč koplje in topi železo, razen tega je veliko košatih bukovih gozdov. Tukaj je tudi samostan frančiškanov z najstarejšo, najlepšo in najbogatejšo cerkvijo v celi Bosni; v nji je celó krstni kamen iz srebra.

Čajnica ni posebne važnosti, ima komaj 1500 prebivalcev, in je ob cesti od Sarajeva proti Carigradu. Grki imajo tu božjo pot o Marijnih praznikih, mohamedanci pa 400 let staro mošejo (cerkev) bega Sinana.

Najimenitniši med temi je Višegrad. Nekdaj je bila tu močna trdnjava, zdaj ima pa mesto le še kakih 150 hiš in okoli 1800 prebivalcev. Znamenit je most čez Drino, zidan po begu Sokoloviču l. 1577, ki ima 13 obokov in je skoro 50 čevljev visok. Tukaj memo drži cesta od Sarajeva proti Carigradu.

Kakor se je pozneje pokazalo, so bili Turki povsod še dobro založeni z orožjem, lahko bi bili še nagajali in marsikteri izmed naših bi bil še padel, predno bi bili ugnani. Orožja in živeža jim toraj ni zmanjkalo, pač pa nekaj družega, kar je v vojski še bolj potrebno ko onih dvojih reči: zmanjkalo jim je poguma. Ko so videli, kako avstrijski orel jemlje mesto za mestom, kako se mu vklanja prebivalstvo, zgubili so zaupanje do svojega orožja in bežali povsod pred našimi četami. Tako so naši zasedli skoro brez boja vsa gori imenovana mesta, slednjič 4. oktobra tudi Višegrad; turčini so bili pobegnili od tod s tako naglico, da še svojega šatora niso sabo vzeli. Vse je ostalo našim, plen je bil velik.

V tem času so vjeli naši v nekem selu blizu Sarajeva tudi glavo mohamedanskega upora, znamenitega „hadži“ Loja, ki se je bil, kakor smo slišali, s strelom ranil v nogo; ker je zanemarjal rano, je postajala vedno huja in ko je našim v pest prišel, so zdravniki pregledavši jo izrekli, da če hoče pri življenji ostati, mu morajo nogo odžagati. V to pa Loja ni privolil, ker ima Turek vero, da v Mohamedov paradiž more priti le z vsemi udi; zato je tudi on rekel, da rajši umrje cel, nego brez noge živi. Prišel je brž v sodnijsko preiskavo, ljudje so mislili, da bo kmalu visel na vislicah ali pa vsaj s svinčenko Mohamedu poslan, pa motili so se. Čeravno so natančno pozvedovali in iskali prič proti njemu, se mu vendar ni moglo dokazati nobeno tako hudodelstvo, ki bi bilo smrtne kazni vredno; nasprotno je prišlo na dan, da je takrat, ko je avstrijska armada prišla mesto Sarajevo, edini on zabranil, da Turki niso padli po kristjanih in jih niso poklali, kar so nameravali. Tako je mož z bolno nogo ostal še v preiskavi, ker si ga ne upajo spustiti, da ne bi zopet podpihal upora pri mohamedancih.

Tako smo videli, kako se je junaška avstrijska armada polastila vse vzhodne strani Bosne, čas je, da pogledamo tudi v zahodno stran.

Tukaj smo pustili naše v Travniku, kamor so dospeli 11. avgusta. Virtembergova armada je bila namenjena zasesti ves zahodni kraj, zato je za posadko v Travniku ostal le kranjski polk, Hrvatje so odrinili proti Sarajevu, vsi drugi pa so jeli razhajati se proti glavnim gnjezdom turčinov.

Prvih takih gnjezd eno je trdnjava Ključ ob reki Sani, prebivalcev šteje kakih 1600 po večem mohamedanskih. Nad mestom je trdnjava, v katero so se bili turčini zaprli. V tej trdnjavi se je bilo leta 1463 nekaj

žalostnega zgodilo. Zadnji bosenski kralj Štepan Tomažević je pred Turki le-sem pobegnil ter z ostankom svojih plemeničev in vojakov zaklenil se v trdnjavo. Turki so jih tri dni napadali brez uspeha, potem pa jim ponujali, naj se častno podajo. Oblegani verjamejo turškemu poveljniku in se na njegovo besedo podajo. Pa Turek kristjanu dane besede nikdar ne drži; komaj je prišel Tomažević s svojimi v svoj grad Blagaj, so jih Turki napadli in vse pomorili.

Okoli Ključa je več katoliških vasi. Za nas je mestice znamenito, ker je domovina prednikov generala Filipoviča, glavnega poveljnika letošnje vojske. Dedi njegovi so namreč preselili se v Liko na avstrijsko zemljo. Je pa še v ključkem okraji rodovina begov Pilipovičev, katerih lastnina je polovica zemlje tega okraja.

Za upornike je bil ta kraj prav kakor nalašč. Trdnjava, katero so bili popravili, stoji tako, da se iz nje vidi cesta po dolini od obeh strani, toraj se jej ni mogoče približati, če je dobro priskrbljena s kanoni. Razbiti jo je težko, ker je vsa iz kamna.

Vzeti se je morala, ker drugače se ni dala vkrotiti tukaj ustaja. Zato se je napotil tje general Samec, ki je bil prej v Banjiluki, s svojim oddelkom, pri katerem so bili tudi Dalmatinci in Istrijanci. Prisvojivši si višave je zgrabil 6. septembra mesto od več strani. Hud boj se vname, ki traja od osmih zjutraj do devetih zvečer. Turkov je bilo res veliko, branili so se divje, zato je bilo na obeh straneh veliko mrtvih, na naši okoli 200. Pri vsem tem so naši vzeli le mestice, iz trdnjave pa so turčine pregnali še le naši „Uhaciji“ in tako je bil tri dni pozneje ta brlog turčinov izpraznjen in razoroževanje se je tudi tukaj pričelo brez upora. Kristjani so bili naših povsod veseli in jim pomagali, kolikor so mogli.

Zadnje zavečje turčinov je bil zdaj še severno-zapadni kot, tako zvana „Krajina“, kamor so vse razkropljene turške čete bežale in se po vtrjenih krajih zopet začele zbirati. Tudi je bilo treba ugnati in vzeti jim mesta, med katerimi je najvažnejše Bišče (Bihač). To mesto je komaj uro hoda od hrvaške meje in ima kakih 4500 prebivalcev, med njimi komaj 300 kristjanov, vsi drugi so mohamedanci. Mesto je zidano pod goro Benakovac ob obeh bregovih reke Une, več ga pa je na levem. Trdnjava stoji na otoku v reki in je precéj močna. V zgodovini je to mesto zeló imenitno. l. 1403 je bosenski vojvoda Hrvoja tukaj potolkel Mažarje in vjel njih poveljnika Pavla Bisenca. Kralj Bela IV. je dal trdnjavo redno zidati in v bojih s Turki se je najdalje držala. Bitve so bile tukaj še l. 1592, 1717 in 1739. Kar so jo Turki vzeli, je imela zmيرaj izdatno posadko.

Nad to trdnjavo se je toraj 6. septembra spravil od hrvaške meje pri Zavalji general Cah (Zach) in jel jo napadati. Hud je bil boj, naši so hrabro napadali, in vzeli res dva zakopa turška; kmalu pa so spoznali, da jih je premalo, in morali se umakniti do Zavalja nazaj, zgubivši čez 300 ljudi mrtvih, ranjenih in vjetih. Kako se je godilo zadnjim, se po divjosti Turkov dá misliti.

Pač pa so 7. septembra naši zasedli Predor, mesto ob reki Sani v kotu krajine s kakimi 3500 prebivalci, ki so večidel mohamedanci. Prebivalci se niso upirali, marveč naše vojake radostno sprejeli.

General Cah, čez mejo nazaj vržen, ni hotel popustiti svojega namena in ko je dobil izdatne pomoči, mahnil jo je vnovič nad trdnjavo in jo tri dni pozneje z naskokom vzel. Turki so se razkropili in veliko jih je bežalo proti jugu, kjer je bila še trdnjava Livno v turških rokah. Tako je bila v malo dneh vsa Krajina do malega

zasedena, ostalo je le še nekaj upornikov, ki so se skrivali po gorah in ktere je general Rheinländer še le 6. oktobra pri Pečah, vasi blizo Bišča, po trdovratnem boji pregnal.

Veliko so imeli še opraviti s pobiranjem orožja po vaséh in lovom posameznih uporniških čet, ki so škodo delale, kjer koli so mogle, vendar se jih ni moglo nikjer več toliko skup spraviti, da bi bili mogli kje ustaviti našo armado pri pomirovanji dežele.

Kako pa je v Travniku? Ali naši tam pri miru sede? O ne, dela je obilo, po več milj daleč so hodili pobirat orožje po vaseh in lovit upornike in to ob vsakem vremenu in po neznanih krajih, trpeli so sila veliko.

Iz vseh krajev razkropljeni uporniki so se zbirali v Livnu in skonca skušali celó 7. brigadi pot prestriči. Že so se pomikali proti Travniku, a general Čikoš, to zvedši, se napoti z dalmatinskimi domobranci proti Livnu in uporniki umaknejo se nazaj.

Ker se je zvedelo, da je tukaj nakupičenih sila veliko upornikov, sklenil je Filipovič, vzeti mesto po vsaki ceni. Zato dobé tudi naši v Travniku povelje odriniti proti Livnu. To se zgodi 18. septembra, naši vzamejo še Kupreš ob cesti, potem pa gredo naravnost nad Livno od štirih strani in s 4 brigadami: Čikoševa od Hana (sela) Prologa, Samceva iz Ključa, Müllerjeva iz Sarajeva in nadvojvode Ivana od Travnika.

Častnik kranjskega polka „Kuhn“ vzetje Livna tako-le popisuje:

„Dne 18. septembra smo odrinili proti Livnu, kjer se je bilo razkropljenih turčinov največ nakupičilo. Koliko smo na tem potu trpeli! Prav križev pot je bil, neprenehoma dež in mraz, blato smo gazili do kolén, a naši trdni fantje so vendar prestali vse težave in tako smo

26. septembra dospeli do trdnjave. Skupni napad je bil odločen na drugi dan, izvršiti so ga imele vse štiri brigade. Trdnjavo smo zajeli od vseh strani, da bi še miš ne ušla nam. Moj batalijon pod poveljstvom majorja Krčka je moral še isti dan, ko smo vsi trudni in premočeni tje prišli, t. j. 26. septembra popoldne, iti dalje na ogled in poskušnjo, koliko premore sovražnik. Pri tem smo se zakopom približali na 600 korakov, kar se vsuje nad nas gost dež turških krogel, mi enako odgovorimo in prične se boj, v katerem so bili ranjeni major, stotnik Salomon in lajtenant Sever, pa tudi več mož je kaj vjelo, mrtev obležal pak ni nobeden. Ko smo tako izvršili svojo nalogo, se umaknemo zopet nazaj za kakih 600 korakov na višave, kjer smo v vrstah razpostavljeni prebili vso noč na goli mokri zemlji, do kože premočeni, brez jedi, brez ognja; pri vsem tem nas je še dež pral, da smo se mraza tresli. Po vsem prejšnjem trpljenji je to za človeško moč skoro preveč.“

„Pri vsem tem pa še nismo imeli miru. Vso noč so Turki poskušali uiti, zdaj tu zdaj tam, in predreti naš oklep, skoro neprenehoma je pokalo. A vse je bilo za-
stoj, povsod so bili vrženi nazaj v svoje gnjezdo.“

„Tako smo dočakali jutra vsi premraženi in trudni. A kaj dé to! Ko nas vojne trombe glas kliče k splošnemu napadu, smo brž vsi na nogah in se složno ter enakomerno pomikano proti trdnjavi bliže in bliže, prostor med njo in nami postaja čedalje ožji. Vsakemu je jelo živahneje bítí srcé. Kar zagromé od vseh strani kanone, iz 38 ognjenih žrel leti ogenj in krogle v mesto. Turki nam skonea živahno odgovarjajo, a naši vrli strelci jim z „Uhaciji“ kmalu usta zapró, mesto prične goreti na devetih krajih in videti je Turke plašne sem ter tje letati po mestu in trdnjavi. Pač radi bi bili ušli, a za to

ni bilo nobenega pota več; kamor se kaka četa zažene, naši jo vržejo nazaj. Ves dan je trajalo bombardiranje, še le noč mu je konec storila.“

„Turki so spoznali, da je vsa bramba zastonj, zato prijahata ponoči dva njih poslanca k nam s ponudbo podaje. Vendar smo drugi dan zopet pripravili se za boj, kar nam pride povelje, naj marširamo v mesto, ker se je podalo. Toraj smo 28. septembra že tretjič mi zmagnosno marširali v vzeto mesto: prvič v Varcarevo, drugič v Jajce in tretjič v Livno. Štiri vojaške godbe so nam godle, ko smo slovesno korakali po mestnih cestah. Drugi dan, v nedeljo, je bila v frančiškanski cerkvi slovesna zahvalnica Bogu za slavno zmago, pri kateri so bili vsi generali in viši častniki; privrelo je pa tudi veliko ljudstva iz vseh krajev z zastavami, na katerih so bili razni napisi. Kristjanom smo se zdeli odrešeniki, zato so nam povsod stregli, kolikor so mogli. Drugače Turki. Ti so nas pisano gledali in škripali z zobmi ter bi nam bili najraje posekali glave, če bi bili mogli.“

To pismo dosti natančno popiše propad trdnjave. Zdaj, ko so naši vzeli to trdnjavo in kranjski polk ostane tam čez zimo, si tudi mi lahko ogledamo to mesto vsaj površno.

Livno je zidano ob gori Crljenici pri izviru reke Bistrice. Prebivalcev ima blizo 6000 raznih vér in mnogo tržuje z Dalmacijo, ker je do meje le 4 ure; trdnjava prej ni bila močna, skoro na pol razpadena, a zdaj so bili uporniki vse to popravili in vtrdili. Mesto je že čez 350 let turško. V Gorici poleg mesta je frančiškanski samostan sv. Petra in Pavla, v njem je bivalo navadno 10 menihov. Cerkev je zidana l. 1833. Preko Livna gre iz Dalmacije čez Sinj najkrajša cesta do Sarajeva, do Travnika je od tod 18 ur.

Po propadu te trdnjave, do ktere so imeli Turki toliko zaupanja, jim je upadlo srcé. Začelo se je razoroževanje, kristjani so bili naših vojakov povsod veseli, Turki pa si niso nič upali in tako je bil v tem kraji upor vsaj za zdaj kmalu zadušén. Tudi trdnjavica Glamoč se jim je radovoljno vdala. Kranjski polk Kuhn je bil odločen za posadko mesta čez zimo, vendar se imajo rezervisti spustiti domú in nadomestiti z novinci. To se je pozneje tudi zgodilo, isto tako po drugih krajih.

Zasedba Bosne in Hercegovine je bila toraj dognana in izvršena. Filipovič je s tem naznanilom telegrafično razveselil cesarja našega za god 4. oktobra, za kar se je cesar zahvalil njemu, drugim poveljnikom in hrabri armadi.

Dá, res hrabra je bila ta armada! Pri vseh hudih, nepopisljivih težavah, v vednem boji z vremenom, pomanjkanjem živeža in ljutim sovražnikom je v dveh mescih zasedla čez 1000 □ milj neznane jej zemlje, po kateri si je morala pot še le delati. Iz vsakega grma je molela puška, vsako gnjezdo mohamedansko se je upiralo in na več krajih je bil boj za življenje in smrt. Sebi nasproti ni imela ne vajenih, slabotnih ljudi, ki nimajo pravega poguma, marveč korenjake, ki se niso bali smrti, v orožji vajene od mladih nog in dobro založene z vsem vojnim orodjem, ki so pri vsem tem še vedeli za vsako stezo, vsako goščavo. Tudi jih ni bilo malo, skonca povsod veliko več ko naših. Če so naši pri vsem tem vkrotili jih, kdo jim bo odrekal za to orjaško delo najvišo slavo!

Vojskovanje je bilo za letos končano, vojakov je po vzetih krajih za posadke ostalo le toliko, kolikor jih je treba, da se ohrani mir in vtrdi red. Za zdaj se v opravi (gospodarstvu) dežele ni veliko spremenilo, po več krajih

so ostali celó prejšnji turški uradniki, to je bilo tam, kjer se prebivalstvo ni po pravici pritoževalo zoper nje. Filipovič, ki je do decembra ostal na čelu vlade, je vse-skozi pravičen človek, ravno tako izveden v vredjenji de-že, kakor je izurjen vojskovodja. Kmalu si je pridobil spoštovanje in ljubezen prebivalcev vseh ver, in prav težko jim je delo, ko se je začetkom meseca decembra po svoji prošnji vrnil nazaj na svoje mesto v Prago, kjer je cesarjev deželni namestnik. Za njim je prišel vojvoda Virtemberg, namestnik tega v Sarajevu je nadvojvoda Ivan Salvator, ki sta si oba v tej vojski pridobila dosti slave; v Mostaru ostane Jovanovič, ki je samostojno svojo težavno nalogo tako slavno izvršil.

Se vé, da je zdaj v Bosni vse drugače. Ker Turek ni več gospodar, je veliko mohamedancev pobegnilo iz de-že, veliko je bilo ubitih, tudi kristjanov so Turki veliko pokončali, nekaj jih je pa tako poginilo. Zavoljo tega ima dežela še več prostora za pridne ljudi, nego ga je imela pred vojsko, in res je šlo iz Avstrije in Ogerske jih že veliko tje dol zaslužka iskat in jih bo še šlo, brž ko bo popolna varnost za življenje in premoženje. Begunci so se do malega vsi vrnili na svoj dom; res da so našli svoja sela po večem razdjana, a naša vlada, ki jih je na naši zemlji toliko vzdrževala s podporo, jim bo gotovo tudi tam šla na roko, da si bodo zopet opomogli.

Vspeha slavne naše armade, v kateri je bilo toliko slovenskih sinov — vseh skup gotovo čez 30.000 — smemo mi Slovenci še posebno veseli biti. Ne le, da je ugnan grozoviti turški zmaj, ki je skoro 400 let nas nadlegoval in toliko slovanske krvi prelil, naše južne brate pa vkoval v spono najnižje sužnosti, — odprta je pridnim rokam in bistremu umu naših rojakov ta zemlja, ne bo treba tistim, za ktere domača zemlja nima več dosti hrane, potovati

v daljno Ameriko, imeli bodo bliže boljšega kruha, kakor med neznanimi ljudmi, ker tukaj bodo prišli med brate, ki so istega jezika, istega naroda. Že jih je veliko doli, še več jih pojde, ko se bo v deželo vrnil mir in bodo vladale pravične postave.

To se more zgoditi pa le, če Avstrija pridrži deželo in je ne dá Turčiji nazaj; če bi to storila, bi bila vsa naša kri zastonj prelita, vsi potrošeni milijoni brez koristi tje vrženi! — Upajmo, da bo tudi tukaj modrost presvitlega vladarja našega našla pravo pot.

Pristavek.

Predno sklenem, naj spregovorim še nekoliko besed o drugih deželah evropske Turčije, da bodo častiti bralci vedeli, kako je stanje po njih o koncu leta 1878.

Rusi še niso vzeli vse svoje vojske nazaj iz Bolgarije, ker se Turčija še zmiraj opotavlja spolniti z njimi sklenjene pogodbe. Ruse hudó skrbi to, da bi turčini zopet ne padli po Bolgarih, katerih so bili do zdaj čez 60.000 poklali, in ne razdjali vse dežele; razkropljenih bašibozukov, Črkezov in domú spuščenih turških vjetnikov je veliko, taka druhal se nabira kakor volkovi po kaki bitvi, kjer leži veliko mrtvih. Nečloveška pa je, to je povsod pokazala, kamor je pridrla.

Dalje preži za grmom Grška in čaka ugodnega časa, da bi tudi ona od razpadajoče Turčije kaj dobila. Pretekla štiri leta so Grki večkrat z orožjem nekoliko zarožljali, pa na javno bojišče si niso nič kaj upali. Grk je bolj zvit, kakor pogumen, zato se je dal vselej po Angležu v kozji rog ugnati. Vendar spi vedno z mečem pod zglavjem in le z enim očesom, z drugim gleđa, kdaj bo tudi zá-nj varno pokonci skočiti in si odtrgati kak kos od Turčije,

V Albaniji so se mohamedanci uprli že o začetku družega polletja 1878 zoper turško vlado zato, ker ni branila avstrijskim armadam zasesti Bosno. Osnovale so močno zvezo in jo imenovali „albansko ligo“. Pomirit jih poslala je turška vlada iz črnogorske vojske znanega in večkrat tepenega pašo Mehemed-Alija k njim. Ta paša je bil po rodu Nemec, pa je vero in narodnost zatajil, poturčil se in služil Turkom, toraj je bil odpadnik (renegat). Ko je prišel k mohamedanskim upornikom kot poslanec turške vlade, so jeli kričati: „ob tla z renegatom!“ pri-jeli ga in ga z vsemi njegovimi spremljevalci vred gro-zovito zaklali. Naj bo strašna smrt njegova svarilo vsem onim, ki zatajé svojo vero in narodnost!

Angleži so se zapletli v hudo vojsko z Afganistanci, rodом v Aziji, ki ni hotel več trpeti angleškega jarma, ki je za druge narode skoro še hujši, kakor Slovanom turški. Ti imajo toraj sami dosti opraviti, ne bodo imeli časa in volje, vtikati se v druge zadeve, vzlasti Turčiji se za zdaj ni nadjati njih pomoči.

Najvažnejše pa je punt zoper Turka v Macedoniji, deželi ob Grški in Bolgariji. Tam je že vkljub zimskega mraza in snega čez 10.000 ustajnikov na nogah. Težko, da bi jih Turki ugnali, ker še takrat, ko so bili v polni moči, niso mogli zadušiti upora manjših čet v Hercegovini.

Po vsem tem se na jugu ni nadjati še pravega mirú tako dolgo, da bo Turčija popolnoma iz Evrope pahnena v Azijo nazaj, za kar je bil že davno čas.

Morda bo že drugo leto mi prijetna prilika dodati tej knjigi še popis popolnega pograba Turčije.

